

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“PƏRAKƏNDƏ TİCARƏT MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ GƏLİRLƏRİN VƏ
XƏRCLƏRİN UÇOTUNUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Məmmədov Samir Natiq oğlu

BAKİ – 2021

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

_____ **imza**

“ ____ ” _____ **2021-ci il**

“PƏRAKƏNDƏ TİCARƏT MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ GƏLİRLƏRİN VƏ
XƏRCLƏRİN UÇOTUNUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060402 – Mühasibat uçotu və audit

İxtisaslaşma: Xidmət sferasında mühasibat uçotu və audit

Qrup: 424

Magistrant:
Məmmədov Samir Natiq
oğlu
_____ **imza**

Elmi rəhbər:
i.e.n., dos. Zərbəliyev Cəmaləddin
Camo oğlu
_____ **imza**

Program rəhbəri:
i.ü.f.d., dos. Vəliyev Cəbrayıl Xəlil oğlu
_____ **imza**

Kafedra müdiri:
i.e.d., prof. Kəlbəliyev Yaşar Atakişi
oğlu
_____ **imza**

BAKİ – 2021

Elm andı

Mən Məmmədov Samir Natiq oğlu and içirəm ki, “Pərakəndə ticarət müəssisələrində gəlirlərin və xərclərin uçotunun təkmilləşdirilməsi” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

PƏRAKƏNDƏ TİCARƏT MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ GƏLİRLƏRİN VƏ XƏRCLƏRİN UÇOTUNUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

XÜLASƏ

Mövzunun aktuallığı: Kommersiya təşkilatının əsas fəaliyyət göstəriciləri mənfəət və zərərdir. Kommersiya təşkilatının mühasibat uçotunda hesablara ikiqat yazılma yolu ilə hesablanan mənfəət, səhmdar cəmiyyətlərin səhmdarlarına dividend və ya məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlərdə iştirakçıların investisiya qoyuluş kapitalı üzrə gəlir elan etmək imkanının göstəricisidir (indikator). Eyni zamanda, investisiya gəliri və satış gəliri nisbi göstəricilərinin hesablanmış dəyərləri, investorlar və təşkilat rəhbərləri üçün məlumatlı iqtisadi qərarlar qəbul etmək üçün bir bələdçi rolunu oynayır.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın məqsədi – pərakəndə ticarət müəssisələrində gəlirlərin və xərclərin uçotunun mövcud metodikasını araşdırmaq, çatışmazlıqlarını müəyyən etmək və onun təkmilləşdirilməsi üçün konkret təkliflər işləyib hazırlamadan ibarətdir.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: sistemli və müqayisəli təhlil, monoqrafik, müqayisəli, analitik, sintetik və inteqrasiya olunmuş yanaşma.

Tədqiqatın informasiya bazası: Bazarstore” MMC-nin maliyyə hesabatları, Pərakəndə ticarət fəaliyyəti sahəsində vergitutma məqsədləri üçün gəlirlərin və xərclərin uçotunun aparılması Qaydası.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: “Covid 19” epidemiyası ilə əlaqədar olaraq praktiki araşdırmaların aparılmasındakı mövcud məhdudiyyətlər.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Pərakəndə ticarət müəssisəsinin fəaliyyət sahəsi üzrə gəlir və xərclərinin uçotu metodikasının təkmilləşdirilməsi: mühasibat reyestrlərində məlumatların formalaşdırılması istiqamətlərinin müəyyənləşdirilmişdir.

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi sahələr: Dissertasiya işinin praktiki əhəmiyyəti onunla müəyyən olunur ki, burada gəlirlərin və xərclərin təsnifatının əsaslandırılmış və təklif olunmuş təsnifatı, eləcə də həmin təsnifat çərçivəsində gəlirlərin və xərclərin analitik və sintetik uçotunun irəli sürülmüş sxemi tikinti təşkilatlarının əməli fəaliyyətində tətbiq oluna bilər. Bu da gəlirlər və xərclər haqqında daha münasib və faydalı informasiya formalaşdırılmasına şərait yaratmış olar.

Açar sözlər: maliyyə, uçot, ticarət, pərakəndə

IMPROVING REGISTRATION OF INCOME AND EXPENDITURE IN RETAIL ENTERPRISES

SUMMARY

Relevance of the topic: The main indicators of a commercial organization are profit and loss. Profit, calculated by double-entry in the accounting records of a commercial organization, is an indicator of the ability of shareholders of joint-stock companies to declare dividends or return on investment capital of participants in limited liability companies (indicator). At the same time, the calculated values of the relative indicators of investment income and sales income serve as a guide for investors and heads of organizations to make informed economic decisions.

Purpose of the study: The purpose of the study is to study the existing methodology of accounting for income and expenses in retail trade, to identify shortcomings and to develop specific proposals for its improvement.

Research methods used: systematic and comparative analysis, monographic, comparative, analytical, synthetic and integrated approach.

Limitations of the study: Existing limitations of practical research in connection with the Covid 19 epidemic.

Scientific novelty and practical results of the research: Improving the methodology of accounting for income and expenses of the retail trade enterprise: the directions of data generation in the accounting registers have been identified.

Areas where the results can be used: The practical significance of the dissertation is determined by the fact that the substantiated and proposed classification of income and expenses, as well as the proposed scheme of analytical and synthetic accounting of income and expenses within this classification can be applied in practice. This can facilitate the formation of more relevant and useful information about revenues and expenditures.

Keywords: finance, accounting, trade, retail

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

ƏDV	Əlavə Dəyər Vergisi
Məs	Məsələn
MMC	Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyət

M Ü N D Ə R İ C A T

	GİRİŞ.....	8
I fəsil.	PƏRAKƏNDƏ TİCARƏT MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ GƏLİRLƏRİN VƏ XƏRCLƏRİN UÇOTUNUN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI.....	11
1.1	Ticarət müəssisəsinin gəlir və xərcləri: terminlərin şərh.....	11
1.2	Ticarət müəssisəsinin fəaliyyətinin gəlir və xərclərinin uçotunun nəzəri əsasları.....	16
1.3	Gəlir və xərclərin uçotunun təhlilinin metodoloji aspektləri.....	20
II fəsil.	PƏRAKƏNDƏ TİCARƏT MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ GƏLİRLƏRİN VƏ XƏRCLƏRİN UÇOTUNUN APARILMASININ MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ.....	34
2.1	Gəlir və xərclərin uçotunun aparılmasının qiymətləndirilməsi.....	34
2.2	Pərakəndə ticarət müəssisəsinin uçot siyasətinin təşkilati və texniki aspektləri.....	43
2.3	Ticarət müəssisələrində gəlir və xərclərin maliyyə vəziyyətinə təsirinin təhlili.....	46
III fəsil.	PƏRAKƏNDƏ TİCARƏT MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ GƏLİRLƏRİN VƏ XƏRCLƏRİN UÇOTUNUN APARILMASININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ.....	54
3.1	Ticarət müəssisəsinin fəaliyyət sahəsi üzrə gəlir və xərclərinin sənədləşdirilməsi və mühasibat uçotunun ümumi aspektləri.....	54
3.2	Ticarət müəssisəsinin fəaliyyət sahəsi üzrə gəlir və xərclərinin mühasibat uçotu metodikasının təkmilləşdirilməsi: mühasibat reyestrlərində məlumatların formalaşdırılması istiqamətləri.....	65
	NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	69
	İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	71
	Cədvəllərin siyahısı.....	79
	Şəkillərin siyahısı.....	79

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Kommersiya təşkilatının əsas fəaliyyət göstəriciləri mənfəət və zərərdir. Kommersiya təşkilatının mühasibat uçotunda hesablara ikiqat yazılma yolu ilə hesablanan mənfəət, səhmdar cəmiyyətlərin səhmdarlarına dividend və ya məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlərdə iştirakçıların investisiya qoyuluş kapitalı üzrə gəlir elan etmək imkanının göstəricisidir (indikator). Eyni zamanda, investisiya gəliri və satış gəliri nisbi göstəricilərinin hesablanmış dəyərləri, investorlar və təşkilat rəhbərləri üçün məlumatlı iqtisadi qərarlar vermək üçün bir bələdçi rolunu oynayır.

Vurğulamaq lazımdır ki, hesabat dövrü üçün tanınan gəlir (fəaliyyətin maliyyə nəticəsinin müsbət dəyər kimi hesablanması formulunda iştirak etmək) və eyni hesabat dövrü üçün tanınmış xərclər (fəaliyyətin maliyyə nəticəsinə mənfi dəyər kimi hesablamaq formulunda iştirak etmək) daha ümumi maliyyə nəticələri anlayışının xüsusi hallarıdır.

Etibarlı və müqayisə edilə bilən kapital miqdarı (eyni hesabat tarixinə qurumun aktiv və öhdəliklərinin dəyərlərinin bir törəməsi kimi) və təşkilatın fəaliyyətinin maliyyə nəticələrinin, gəlir və xərclərin amillərinin dəyərləri, yalnız onun metodunun bütün elementlərini tətbiq etməklə mühasibat sistemində təyin oluna bilər və ilk növbədə mühasibat uçotunda ikiqat qeydlə qeyd edilir. Yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq işimizin mövzusunu çox aktual hesab etmək olar.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Araşdırmanın elmi bazasını gəlir və xərclərin uçotu və nəzarəti problemlərinin öyrənilməsinə kifayət qədər əmək sərf etmiş iqtisadçı alimlərin elmi işləri təşkil etmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Tədqiqatın məqsədi – pərakəndə ticarət müəssisələrində gəlirlərin və xərclərin uçotunun mövcud metodikasını araşdırmaq, çatışmazlıqlarını təyin etmək və onun inkişaf etdirilməsi üçün konkret təkliflər işləyib hazırlamadan ibarətdir.

Tədqiqatın əsas vəzifələri:

- Pərakəndə ticarət müəssisələrində gəlirlərin və xərclərin uçotunun nəzəri-metodoloji əsaslarının tədqiq edilməsi;
- Pərakəndə ticarət müəssisələrində gəlirlərin və xərclərin uçotunun aparılmasının mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsinin aparılması
- Ticarət müəssisəsinin fəaliyyət sahəsi üzrə gəlir və xərclərinin sənədləşdirilməsi və mühasibat uçotunun ümumi aspektlərinin araşdırılması

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Dissertasiya işinin tədqiqat obyektini pərakəndə ticarət müəssisələri təşkil edir. Tədqiqat işinin predmetini bu sferada fəaliyyət göstərən yerli müəssisələrdə gəlirlərin və xərclərin iqtisadi uçotunun tədqiqi prosesi təşkil edir.

Tədqiqat metodları: Tədqiqat işinin gedişində bir sıra iqtisadi təhlil, statistika, uçot və nəzarətdə istifadə edilən metodlar tətbiq edilmişdir. Həmçinin sistemli və müqayisəli təhlil, monoqrafik, müqayisəli, analitik, sintetik və inteqrasiya olunmuş yanaşma və bu kimi bir sıra təhlil və elmi araşdırma metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazası: Araşdırmanın nəzəri və metodoloji əsaslarını Mühasibat uçotu barəsində qanunlar, əsasnamələr (AR Prezidentinin sərəncamları və fərmanları, AR Nazirlər Kabinetinin və AR Mərkəzi Bankının qərarları), Pərakəndə ticarət fəaliyyəti sektorunda vergitutma üçün gəlirlərin və xərclərin uçotunun təşkil edilməsi qaydası, AR-nın və xarici dövlətlərin məşhur iqtisadçıların yazıları, Bazarstore MMC-nin maliyyə hesabatları təşkil edir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Covid 19 epidemiyası ilə bağlı olaraq nəzəri-metodoloji materalların və mühüm məlumat bazasının əldə edilməsindəki çətinliklər.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Pərakəndə ticarət müəssisəsinin fəaliyyət sahəsi üzrə gəlir və xərclərinin uçotu metodikasının təkmilləşdirilməsi: mühasibat reyestrlərində məlumatların formalaşdırılması istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir.

Nəticələrin əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Dissertasiya işinin praktiki əhəmiyyəti onunla müəyyən olunur ki, burada gəlirlərin və xərclərin təsnifatının

əsaslandırılmış və təklif olunmuş təsnifatı, eləcə də həmin təsnifat çərçivəsində gəlirlərin və xərclərin analitik və sintetik uçotunun irəli sürülmüş sxemi pərakəndə ticarət müəssisələrində əməli fəaliyyətində tətbiq oluna bilər. Bu da gəlirlər və xərclər barəsində daha münasib və faydalı informasiya formalaşdırılmasına şərait yaratmış olar.

I FƏSİL. PƏRAKƏNDƏ TİCARƏT MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ GƏLİRLƏRİN VƏ XƏRCLƏRİN UÇOTUNUN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1 Ticarət müəssisəsinin gəlir və xərcləri: terminlərin şərhı

Nəzərə çatdıraq ki, başlıqda göstərilən anlayışların şərhləri (tanınma meyarları) müəyyən bir təşkilat üçün məhz həmin mühasibat uçotu və hesabatlılıqdan irəli gələn standartlarla müəyyənləşdirilə bilər. Bu, həmin qurumun rəhbərliyi tərəfindən elan edildiyi kimi onun mühasibat siyasəti və hesabat təcrübələrinə uyğundur, yəni ya BMHS-də (IFRS), ya da Mühasibat Standartlarında, habelə idarəetmə mühasibat və hesabat sistemini müəyyənləşdirən təşkilatın daxili mühasibat və hesabat standartlarında (daxili göstəricilərin hesablanması üçün) yer alan təlimatlardan irəli gəlir. O cümlədən, gəlir və xərclərin şərhləri (tanınma meyarları), habelə ticarət təşkilatının maliyyə nəticəsinin müəyyənləşdirilməsi qaydası nüfuzlu yerli və xarici müəlliflərin nəşr olunmuş əsərlərində özünü göstərir.

Vurgulumaq lazımdır ki, təşkilatın mühasibat siyasəti və hesabat təcrübəsi BMHS ilə uyğun elan edilirsə, BMHS sənədlərində yer alan tələblər onun üçün məcburidir. Beləliklə, Maliyyə Hesabatı üçün Konseptual Çərçivəyə uyğun olaraq (bundan sonra Konseptual Çərçivə adlandırılacaq, hər il yayımlanan IFRS-in məcburi hissəsi kimi BMHS sənədidir) mənfəət çox vaxt (bir şirkətin) fəaliyyətinin ölçüsü və ya digər ölçmələr üçün əsas kimi istifadə edilir. Mənfəətin ölçülməsi ilə birbaşa əlaqəli maliyyə hesabatlarının elementləri gəlir və xərclərdir. Bununla belə, gəlir və xərclərin tanınması və ölçülməsi qismən şirkətlərin maliyyə hesabatlarını hazırlayarkən istifadə etdikləri kapital və kapital saxlama anlayışlarından asılıdır.

Şirkətin mənfəətinin ölçülməsi ilə birbaşa əlaqəli yuxarıda göstərilən maliyyə hesabatlarının elementləri Konseptual Çərçivədə aşağıdakı kimi təyin edilmişdir:

- gəlir, hesabat dövründə iqtisadi gəlirlərin daxilolma və ya aktiv artımı şəklində meydana gələn və ya öhdəliklərin azalması kimi meydana gələn artımdır və bu, səhmdarların töhfələri ilə əlaqəli olmayan kapital artımı ilə ifadə edilir.

- xərclər, hesabat dövründə aktivlərin xaric olması və ya tükənməsi və ya öhdəliklərin artması şəklində baş verən və səhmdarlar arasında paylaşdırılması ilə bağlı olmayan kapitalın azalmasına səbəb olan iqtisadi faydaların azalmasıdır.

İqtisadi nəzəriyyə baxımından "gəlir" anlayışı sadə deyil. Bu kateqoriyanın mürəkkəbliyi bir çox iqtisadçılar tərəfindən qeyd edilmişdir. F. H. Knight, gəlirin bu xüsusiyyətinə XX əsrin əvvəllərində diqqət edən ilk şəxslərdən biri olub, sahibkarın gəlirlərinin açıqca mürəkkəb olduğunu və onu təşkil edən elementlər arasındakı əlaqələrin fərqi varılmadığını vurğulayıb. Eyni fikir neoklassik doktrinanın başqa bir nümayəndəsi, dinamik tarazlıq nəzəriyyəsinin inkişaf etdiricisi J. R. Hicks tərəfindən də paylaşılıb. O, gəlirlərdən yayınmaq lazım olduğunu və gəlirin çox təhlükəli bir anlayış olduğunu qeyd edib.

J. M. Keynes gəlir kateqoriyasının mürəkkəbliyi barədə yazmışdır. Əsərinin ikinci kitabı olan Məşğulluq, Faiz və Pulun Ümumi Nəzəriyyəsinin girişində üç çətinliyi qeyd edib, bunlardan biri də gəlirin şərhli olub.

J.M.Keynesin verdiyi gəlirin şərhinin mahiyyətini dərk etməkdə əsas rolunu mikro və makroiqtisadi yanaşmalardakı fərq oynayır. Bu yanaşmalardan asılı olaraq o, sahibkar gəliri və "ümumi gəlir" anlayışlarını fərqləndirib. İstehsal edilən məhsulun dəyərinin faktiki və istifadə xərclərindən çox olmasını mənfəət kimi qeyd edir, J.M.Keynesin fikrincə sahibkarın gəlirini məhz bu mənfəət təşkil edir. Sahibkar üçün istehsal amilləri baxımından faktorial xərc onun öz gəliridir.

J.M.Keynesin fikrincə faktorial xərclər və sahibkar mənfəəti birlikdə müəyyən işgüzarlıq səviyyəsində alınan ümumi gəliri təşkil edir. Yəni, gəliri makroiqtisadiyyat səviyyəsində ifadə etmək üçün J.M.Keynes ümumi gəlir terminindən istifadə etmiş və sahibkarlıq fəaliyyətinin nəticəsinin şərhini verərkən mikroiqtisadiyyat səviyyəsində sahibkar mənfəəti və sahibkar gəliri anlayışlarını sinonim kimi ifadə etmişdir.

İqtisadçılar arasında gəlir və mənfəət kateqoriyası arasında dəqiq bir fərq qoyulmaması bu günə qədər davam edir. Bir çox elm adamı və praktikant bu gün də bu anlayışları bir-birindən ayırmadan müəyyən edir. İqtisadi ədəbiyyatda, gəlir və mənfəət anlayışlarının bir çox fərqli tərifini tapa bilərsiniz, bunun üçün elmi dövriyyədə geniş miqyaslı terminlərdən istifadə olunur: gəlir, ümumi gəlir, brutto gəlir, xalis gəlir, təşəbbüskar gəlir, kapital gəliri, maliyyə nəticəsi, ümumi mənfəət, xalis mənfəət.

Beləliklə, Y. Malıgininin tərifinə görə, gəlir iqtisadi və maliyyə fəaliyyətləri nəticəsində əldə edilən pul və təbii fondlardır. Lakin Y. Palkinə görə, gəlir istehsal xərclərini pul gəlirlərindən çıxdıqdan sonra qalan məbləğdir.

M. Korobovun anlayışında ümumi gəlir, müəssisənin bütün fəaliyyət növlərindən, o cümlədən əsas məhsulların satışından və digər satışlardan əldə olunan gəlirlərdən, habelə qiymətli kağızlar əməliyyatlarından, geri alınmayan maliyyə yardımı şəklində əldə edilən valyuta dəyərlərindən, cərimələrdən, peniyalardan əldə olunan gəlirin ümumi məbləğidir.

Təşkilatın gəliri aşağıdakı əsas və spesifik prinsiplərə uyğun olaraq uçota alınır.

Gəlir uçotunun əsas prinsipləri bunlardır:

- təşkilatın mülkiyyətinin təcrid olunması;
- iqtisadi fəaliyyət faktlarının müvəqqəti dəqiqliyi;
- gəlirin tamlığı;
- ehtiyatlılıq;
- məzmunun forma üstünlüyü;
- tutarlılıq;
- rasionallıq.

Gəlir uçotunun xüsusi prinsipləri bunlardır:

- gəlirin qiymətləndirilməsi;
- gəlir qazanma ehtimalı;
- gəlir uçotu obyektinin seçilməsi.

Təşkilatlara iqtisadi mənfəət qazanmaq üçün etibar dərəcəsini müstəqil olaraq təyin etmək hüququnun verilməsi, hazırda əsas fəaliyyətdən qazanılan gəlirlərin uçotunun ən əsas aspektidir (Садьгова Ш.Э., 2016: s. 117-120).

Təşkilatın gəliri, satılan mallar və məhsullar, iş və xidmətlər, habelə təşkilatın əmlakının üçüncü şəxslər tərəfindən istifadəsi (dividendlər, icarə haqqı) daxilolmalarından ibarətdir.

Təşkilatın gəliri dedikdə əsas, köməkçi və xidmət fəaliyyətlərindən qazanılan gəlir başa düşülür.

Əgər aktivlərinin üçüncü şəxslərin istifadəsinə verilməsi ilə bağlı əməliyyatlar təşkilatın fəaliyyətinin predmeti deyilsə, bu cür təşkilatlardan əldə olunan gəlirlər təşkilatın gəliri hesab edilə bilməz. Bu halda, onlar digər əməliyyat gəlirlərinə daxil edilir.

Gəlir, alınan və ya alınacaq kompensasiyanın ədalətli dəyəri ilə ölçülür. Gəlir miqdarı, bir qayda olaraq, əməliyyat şərtlərində müzakirə olunur və təşkilat ilə aktivin alıcısı və ya istifadəçisi arasında razılaşma ilə müəyyən edilir. Səciyyəvi olaraq, kompensasiya pul və ya pul ekvivalenti şəklindədir və gəlir, alınan və ya alınmalı olan pul və ya pul ekvivalentlərinin dəyəridir.

Məhsulların, işlərin, xidmətlərin və digər aktivlərin oxşar xarakterli və dəyərli mallara, işlərə, xidmətlərə və aktivlərə dəyişdirilməsi halında, belə mübadilə gəlir gətirən əməliyyat sayılmır. Məhsullar, işlər, xidmətlər və digər aktivlər qeyri-kafi mallar, işlər, xidmətlər və digər aktivlər müqabilində təmin edildikdə, mübadilə gəlir gətirən bir əməliyyat kimi qəbul edilə bilər.

Gəlir, alınan vəsaitlərin və köçürülmüş pul vəsaitlərinin məbləği ilə əldə edilmiş aktivlərin doğru dəyəri ilə ölçülür. Bu vəziyyətdə alınan aktivlərin doğru dəyəri, onların müstəqil mənbələrdən alınan məlumatlarla təsdiqlənən bazar dəyəri kimi başa düşülə bilər və əldə edilən aktivlərin dəyəri, bazar dəyərinə ekvivalent olaraq tam itkisiz asanlıqla pul və ya pul ekvivalentlərinə çevrilə bildikdə əldə edilə bilər.

Təşkilatın gəlirləri ən azı iki əsasla qruplaşdırıla bilər:

- hesabat dövrlərinə aid olduğuna görə;
- müntəzəmliyinə (təkrarlanma) görə.

Hesabat dövrlərinə aid olduğuna görə gəlir aşağıdakı hissələrə bölünür:

- cari hesabat dövrünün gəliri;
- gələcək hesabat dövrlərinin gəliri (təxirə salınmış gəlir).

Cari hesabat dövrünün gəliri, baş verməsi bu hesabat dövrünün iqtisadi fəaliyyəti və hadisələri ilə əlaqəli olan və bu hesabat dövrünün mənfəət və zərər haqqında hesabatında tanınan gəlirdir.

Gələcək hesabat dövrlərinin gəliri (təxirə salınmış gəlir) - iqtisadi fəaliyyət və cari hesabat dövrünün hadisələrindən irəli gələn, lakin gələcək hesabat dövrlərində mənfəət və zərər barəsində hesabatda tanınan gəlirlərdir.

Cari hesabat dövrünün gəliri, onlara səbəb olan xərclərlə əlaqəyə əsaslanaraq aşağıdakılara bölünür:

- çəkilən xərclər hesabına cari hesabat dövrünün gəliri;
- xərclərin baş verməsi faktı ilə əlaqəli olmayan cari hesabat dövrünün gəliri - dövrün gəliri.

Müntəzəmlik (təkrarlanan) prinsipinə görə təşkilatın bütün gəlirləri aşağıdakılara bölünür:

- sistematik (müntəzəm) gəlir;
- qeyri-sistematik (təsadüfi) gəlir.

Sistematik gəlir, meydana çıxma faktları hesabat dövrlərində mütəmadi olaraq təkrarlanan və bir qayda olaraq, bu təşkilatı yaratmaq məqsədi ilə şərtləndirilən təşkilatın gəliridir.

Qeyri-sistematik gəlir, təsadüfi, nizamsız təbiətə sahib olan təşkilatın gəliridir.

Beləliklə, fərqli yerli və xarici elm adamlarının fikirlərini, yerli və beynəlxalq standartların müddəalarını ümumiləşdirərək, gəlirin aşağıdakı şərhə daha dəqiq qəbul edilir: həyata keçirilən fəaliyyət çərçivəsində iqtisadi bir qurumun konkret hədəflənmiş hərəkətləri nəticəsində müəyyən edilmiş mənbələrin axını ilə əlaqədar təşkilatın kapitalının strukturundakı dəyişikliklər gəlir hesab edilir.

1.2. Ticarət müəssisəsinin fəaliyyətinin gəlir və xərclərinin uçotunun nəzəri əsasları

Mühasibat uçotunda göstərilən təşkilatın iqtisadi həyatının bütün faktları iki qrupdan - gəlir və xərclərdən ibarətdir. Gəlir və xərclər təşkilatın iqtisadi fəaliyyətinin maliyyə nəticəsinə təsir edən iqtisadi həyat faktlarıdır.

Müasir bazar iqtisadiyyatı mühitində mənfəət bütün ticarət təşkilatlarının (müəssisələrinin) fəaliyyətinin son məqsədi kimi anlaşılır. Mənfəət son müsbət maliyyə nəticəsidir. Ancaq maliyyə nəticəsi mənfəət ola bilər, yəni təşkilat zərər verə bilər.

Müəyyən bir müəssisənin əsas məqsədi müsbət maliyyə nəticələri əldə etməkdir, buna görə mənfəət müsbət maliyyə nəticələrinin formalaşması üçün maliyyə mənbəyidir (Камышанов П.И., 2016: s. 234). Qazanc qazanmaq, yalnız bir təsərrüfat subyekti olaraq müəssisənin iqtisadi maraqlarını deyil, həm də vergilərin ödənilməsi, bu müəssisənin işçiləri və həmçinin kapital sahibləri tərəfindən dövlətin özünü təmin etməsinə kömək edir. Dövlətin mənafeyinə təşkilat tərəfindən vergi şəklində ödənilən mənfəətin payı daxildir. Müəssisənin maraqları mənfəətin sərəncamında qalan hissəsinə düşür.

Öhdəlikdə qalan qazancın köməyi ilə təşkilat inkişafı əlaqəli iqtisadi məsələləri həll edə bilər. Müəssisə heyəti şirkətin hesablarında qalan mənfəəti qazanmaq üçün birbaşa motivasiyaya malikdir, çünki bu müəssisə işçilərinin maddi təminatını yaxşılaşdırmaq üçün bir fürsət deməkdir. Müəssisə sahibləri mənfəətin həcmi artırmaqda birbaşa maraq göstərirlər, çünki bu, kapitalın artmasına birbaşa təsir göstərir (Керимов В.Э., 2015: s. 38).

Yuxarıda göstərilən anlayışların iqtisadi mahiyyətinin düzgün tərifini yalnız nəzəri hissə üçün böyük əhəmiyyət daşıyır, müəssisənin iqtisadi təhlilinin düzgün maliyyə nəticələrinin formalaşması da ondan asılıdır. Təşkilatın gəliri konsepsiyasının iqtisadi mahiyyətini aydınlaşdırmaq üçün bu kateqoriyanın təriflərinin iqtisadi ədəbiyyat və normativ hüquqi aktlar əsasında müqayisəli təhlili

aparılmalıdır. Mühasibat uçotunun müasir nəzəri tərifinin əsas problemi anlayışının şərh, həmçinin gəlirin meydana gəlməsinin qiymətləndirilməsi və əks olunmasıdır. Təcrübədə gəlir anlayışı, əldə edilməsinin, vergiyə cəlb edilməsinin xüsusi formaları ilə, eləcə də alınan gəlirin mühasibat uçotuna aid edilməli olduğu müvəqqəti qaydalarla əlaqələndirilir.

Gəlir və xərc göstəricilərinin getdikcə daha çox istifadə olunan BMHS-nin tələblərinə uyğun olaraq düzgün izahı böyük əhəmiyyət kəsb edir. Maksimum dəyər, məhsullarını dünya bazarlarında satan və xarici investisiyalar toplayan şirkətlər üçündür (Егорова А.А., 2016). Mühasibat sahəsində tənzimləyici çərçivənin qiymətləndirilməsi, daxili standartların maliyyə nəticələrini olduqca aydın şəkildə müəyyənləşdirmək məqsədilə "gəlir" və "xərclər" kateqoriyalarını əlaqələndirdiyini göstərir. Mühasibat uçotu standartlarının BMHS-ə uyğun olaraq vacib bir xüsusiyyəti onların açıqlanma dərəcəsi və icraya ehtiyacının olmasıdır (Беляков Д.С., 2016).

Təşkilatın gəliri, digər hüquqi və fiziki şəxslərdən daxilolmalar deyil, yəni məhsulların göndərildiyi zamana qədər avans ödənişi kimi depozit, girov, kredit ödənişi, aksiz vergiləri və ixrac rüsumlarının məbləği, habelə agentlik müqavilələri üzrə daxilolmalar təşkilat gəliri sayılır.

Təşkilatın gəliri adi fəaliyyətdən gələn gəlir və digər gəlirlərə bölünür. Təşkilatların fəaliyyətinin xüsusiyyətindən, gəlir növündən və onların alınma şərtlərindən asılı olaraq müəyyən gəlir növlərini adi fəaliyyətdən gələn gəlir və ya digər gəlir kimi təsnif etmək hüququ vardır.

Adi fəaliyyətlərdən qazanılan gəlirlər aşağıdakılardır:

- məhsul və malların satışından əldə olunan gəlirlər;
- işlərin icrasından, xidmətlərin təqdim edilməsindən daxilolmalar;
- intellektual mülkiyyət obyektlərindən istifadə üçün icarə haqqı;
- intellektual mülkiyyət obyektlərinin istifadəsinə görə lisenziya ödənişləri;
- başqa qurumların nizamnamə kapitalında iştirak ilə bağlı daxilolmalar.

Təşkilatın həyata keçirə biləcəyi fəaliyyət növləri nizamnamədə göstərilir. Eyni zamanda, təsis sənədlərinə görə, təşkilatın hansı fəaliyyət növlərinin əsaslarına aid olduğunu başa düşmək həmişə mümkün deyil, buna görə mühasibat uçotu üçün mühasibat siyasəti qaydasında bunun göstərilməsi məqbuldur. Təşkilat təsis sənədlərində göstərilməyən fəaliyyətlər həyata keçirirsə, əsas fəaliyyət növü müəyyənləşdirilərkən təşkilat vaciblik qaydasını tətbiq etməlidir: adi fəaliyyətlərdən qazanılan gəlirlərə qanuni sənədlərdə göstərilməyən, lakin məbləği əldə edilən gəlirin ən azı 5% -ini təşkil edən gəlirlər daxildir.

Təşkilatın xarakterindən, həyata keçirilmə şərtlərindən və fəaliyyət sahələrindən asılı olaraq xərclər adi fəaliyyət xərcləri və digər xərclərə bölünür.

Adi fəaliyyətlər üçün xərclər miqdarını formalaşdırmaq üçün onları elementlər üzrə qruplaşdırmaq lazımdır (Şəkil 1).

Şəkil 1: Xərclərin maddi fəaliyyətlər üzrə qruplaşdırılması

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Şəkil 1-də göstərilən xərclərin qruplaşdırılması bütün sahibkarlıq subyektləri üçün vahid və məcburidir. Bu qruplaşmanın məlumatları adi fəaliyyətlər üçün maliyyə nəticəsini hesablamağa, biznes planlarını tərtib edərkən hesablamalar aparmağa, xərclər smetasını tərtib etməyə, xərclərə nəzarəti təşkil etməyə, məhsulun maya dəyərinin strukturunu təhlil etməyə və s. imkan verir.

Xatırladaq ki, xərclər elementləri üzrə uçota alındıqda, hazır məhsul (iş, xidmətlər) və bitməmiş istehsal xərcləri bölüşdürülmür.

Aşağıdakı şərtlər yerinə yetirildiyi təqdirdə xərclər mühasibat uçotunda tanınır:

-xərclər müəyyən bir müqaviləyə, qanunvericilik və tənzimləyici aktların tələblərinə, iş adətlərinə əsasən həyata keçirilir;

- istehlak miqdarı müəyyən edilə bilər;

- müəyyən əməliyyat nəticəsində təşkilatın iqtisadi faydalarında azalma olacağına əminlik olur. Müəssisə aktivi köçürdükdə müəyyən əməliyyatın müəssisənin iqtisadi mənfəətində azalmaya səbəb olacağına dair əminlik olur, və ya aktivin köçürülməsi ilə əlaqədar bir qarışıqlıq olmur.

Təşkilat tərəfindən həyata keçirilən hər hansı bir xərclə əlaqədar olaraq yuxarıda göstərilən şərtlərdən ən az biri icra olunmadığı təqdirdə, debitor borcları təşkilatın mühasibat uçotunda tanınır.

Xərclər maliyyə nəticələri haqqında hesabatda tanınır:

- həyata keçirilmiş xərclər və daxilolmalar arasındakı əlaqə nəzərə alınmaqla (gəlir və xərclər arasındakı uyğunluq);

- onların hesabat dövrləri arasında əsaslı paylanması vasitəsilə, bu halda xərclər bir neçə hesabat dövrü ərzində gəlir əldə etməni şərtləndirir və gəlir və xərclər arasındakı əlaqə aydın şəkildə müəyyən edilə bilmir və ya dolay yolla təyin olunur;

- hesabat dövründə tanınan xərclərə görə, bu halda onlar üzrə iqtisadi fayda (gəlir) almamaq və ya aktivlər daxilolmaları müəyyən olur;

- qəbul tərzindən asılı olmayaraq vergi bazanın hesablanması məqsədləri üzrə;

- uyğun aktivlərin tanınması ilə bağlı olmayan öhdəliklər yarandıqda.

Bir sözlə vurğulamaq lazımdır ki, gəlir və xərclərin maliyyə nəticəsinə təsiri əşkardır, bu səbəbdən onların uçotu və nəzarəti xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

1.3 Gəlir və xərclərin uçotunun təhlilinin metodoloji aspektləri

Müasir şəraitdə, maliyyə nəticəsi istehsalda çox vacibdir, burada istehsal olunan məhsulların miqdarını bu məhsulların satışı nəticəsində qazanılan qazanc qədər artırmaq mühümdür. Müasir uğurlu müəssisələrin effektiv ticarət fəaliyyəti, gəlir, xərc və maliyyə nəticələrinin səriştəli, düzgün və metodoloji cəhətdən səmərəli uçotu və təhlili olmadan mümkün deyil.

Gəlir və xərclər hər hansı bir işdə əsas göstəricilərdir, bu səbəbdən mühasibat və vergi məqsədləri üçün təriflərin konkretliyi müəssisə rəhbərlərinin üzləşdiyi əsas problemlərdən biridir. Mühasibat uçotu üçün doğru şəkildə hesablanmış gəlir və xərclərə əsasən, müəssisə iki elementdən ibarət olan müəssisənin ümumi xərcləri və gəliri haqqında iqtisadi məlumatlara malikdir: adi və başqa fəaliyyətlərdən qazanılan gəlir, başqa sözlə desək, ümumi xərclər və gəlir və ya bütün mənfəətin hesabat dövrü.

Mənfəət göstəriciləri, təşkilatın işinin effektivliyini və keyfiyyətini, etibarlılığını və tərəfdaş kimi maliyyə rifahını qiymətləndirmək üçün sistemdə ən vacibidir. Maliyyə göstəricilərinin təhlili, maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün imkanları müəyyən etməyə və hesablamaların nəticələrinə əsasən iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış qərarlar qəbul etməyə imkan verir (Efimova O.V., 2018: s. 28).

Qurumun maliyyə nəticələrinin analizi bir neçə mərhələdə həyata keçirilir:

1. Şirkətin maliyyə vəziyyətinin ilkin (ümumi) dəyərləndirilməsi və hesabat dövrü üçün maliyyə göstəricilərindəki yeniliklər.
2. Müəssisənin maliyyə sabitliyinin analizi.
3. Müəssisənin balansının ödəmə qabiliyyətinin və likvidliyinin analizi.
4. Dövriyyə kapitalının dövriyyəsinin analizi.
5. Şirkətin maliyyə nəticələrinin aşağıdakı kimi son analizi:
 1. Mənfəətin təhlili, onun təsnifatı.

2. Mənfəət miqdarına təsir göstərən iqtisadi amillərin təhlili, mənfəətin amil təhlili.

3. Mənfəətin "keyfiyyətinin" təhlili (mənfəətin formalaşması mənbələrinin strukturunun ümumiləşdirilmiş xüsusiyyətləri) (Алексеева А.И., 2016: s. 348).

4. Mənfəətin istifadəsi istiqamətlərini nəzərə alaraq maliyyə nəticələri hesabatı əsasında onun istifadəsinin təhlili. Xalis mənfəətin istifadəsini təhlil edərkən mənfəətin istehlak nisbətini, kapitallaşma nisbətini və şəxsi kapitalın davamlı böyümə tempini hesablamaq tövsiyə olunur (Рахимкулова Д.Р., 2016: s. 473-476).

5. Maliyyə nəticələri təhlilinin son mərhələsi mənfəət təhlili olmalıdır (Савицкая Г.В., 2018: s. 464).

Təşkilatın fəaliyyətinin maliyyə nəticələrinin təhlili metodologiyası, mənfəət əldə etmə şərtləri və nəticələrinin öyrənilməsi və müəssisədə idarəetmənin səmərəliliyinin daha da artırılması üçün ehtiyatların müəyyən edilməsi məqsədilə istifadə edilməsindən ibarətdir.

Mənfəət təhlili iqtisadi təhlilin ən vacib və mürəkkəb hissələrindən biridir.

Satılan məhsulların həcmi, mənfəət miqdarı, gəlirlilik səviyyəsi rəqabət qabiliyyətindən, məhsula olan tələbdən, müəssisənin iş və marketing fəaliyyətindən və maliyyə strategiyasından asılıdır. Başqa sözlə, mənfəət və rentabellik müəssisənin maliyyə və təsərrüfat fəaliyyətinin bütün aspektlərini xarakterizə edir.

Mənfəət təhlili, plan və əvvəlki ilə nisbətən ümumi dəyəri və elementlərinin qiymətləndirilməsindən başlayır.

Dinamikanı öyrənmək üçün hesabat mənfəət göstəricilərinin əvvəlki (əsas) dövr üçün oxşar göstəricilərlə müqayisəsi aparılır. Bu məqsədlə mütləq və nisbi yayınmaların dəyərləri təyin olunur. Təşkilatda xüsusi diqqət yetirilən obyekt, satışdan əldə edilən qazandır (adi fəaliyyətdən əldə olunan maliyyə nəticəsi), çünki o, təşkilatın xalis mənfəətinin əsas mənbəyidir və buna görə də bütün fəaliyyətinin miqyasında böyümə mənbəyidir.

Təşkilat üçün bütövlükdə məhsulların (işlərin, xidmətlərin) satışından qazanılan mənfəət dörd amildən asılıdır: məhsulların, işlərin, xidmətlərin satış həcmi, məhsulun strukturu, maya dəyəri və qiymət səviyyəsi.

Bugünə qədər mənfəət formalaşdırma mənbələrini qiymətləndirmək üçün istifadə olunan göstəricilərin vahid siyahısı, qanuni olaraq müəyyənləşdirilməyib. Təşkilatlar müstəqil olaraq mənfəətin keyfiyyətini qiymətləndirmək üçün metodologiya hazırlayırlar və ya əvvəllər elmi ədəbiyyatda təklif olunan mənfəətin keyfiyyətini xarakterizə edən göstəricilərdən istifadə edirlər.

Hazırda maliyyə nəticələrinin mahiyyəti və keyfiyyəti ilə bağlı hələ bir fikir birliyi yoxdur. Kəmiyyət göstəricilərinin xüsusi analitikaya malik olmasına baxmayaraq tədqiqatçıların məqsədlərindən, vəzifələrindən, nəzəri və metodoloji fikirlərindən asılı olaraq, təhlil şərtlərindən asılı olaraq mənfəətin keyfiyyətinin müxtəlif göstəricilərindən də istifadə edilə bilər: kəmiyyət və keyfiyyət.

İqtisadi təhlilin inkişafı və dərinləşdirilməsi təşkilatın sabit fəaliyyətinin bir şərtidir və təşkilatın son hədəfinə çatmaq, yəni qazancı maksimum dərəcədə artırmaq üçün iqtisadi və ticarət vəziyyətini qabaqcadan görməyə imkan verir.

Ödənişlər və likvidlik analizinin nəticələri şirkətin maliyyə vəziyyətinin ümumi dəyərləndirilməsində istifadə olunur.

Şirkət balansının ödəmə qabiliyyətinin və likvidliyinin analizi vəsaitləri likvidlik dərəcəsinə görə aktivlərə görə müqayisədən ibarətdir və likvidlik azalan, öhdəliklər, ödəmə müddəti və artan qaydada qruplaşdırılır.

Maliyyə nəticələri haqqında hesabatın göstəriciləri maliyyə nəticələrinə təsir göstərən faktorları - mənfəət və zərərləri təyin etməyə və analiz etməyə şərait yaradır.

Bu göstəricilərin dəyişməsinin səbəblərini öyrənmək üçün mənfəətin və daha sonra gəlirlilik göstəricilərinin amil təhlili, göstəricilərin əmələ gəlməsi qaydasına əsasən zəncir əvəzetmələri və ya mütləq fərqlər metodundan istifadə edərək araşdırma aparıla bilər.

Burada əsas məqsəd, bir sıra amillərin müxtəlif mənfəət növlərinə təsir dərəcəsini, o cümlədən malların istehsalının artması, satış həcmi, malların keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması və çeşidinin genişləndirilməsi, gəlirliliyinin artırılmasından ibarətdir.

Maliyyə nəticələrinin öyrənilməsində müəyyən edilmiş nisbi göstəricilər arasında ən əhəmiyyətli aktiv, öhdəlik və kapital gəlirliyini əks etdirən mənfəət əmsallarıdır. Burada aktivlərin gəlirliliyi, məhsulların rentabelliği, istehsal, satışın rentabelliği, kapital, xalis mənfəət və s. kimi göstəriciləri ayırmaq olar. Gələcəkdə bir müəssisənin gəlirlilik göstəricilərinin böyüməsi xərclər vahidi başına gəlirin artdığını göstərir.

Gəlirlilik göstəricilərinin təhlilinin nəticələrinə əsasən, müəssisənin uğurunu, maliyyə sabitliyi, ona investisiya qoymaq imkanları, kreditlərin verilməsi, təşkilatın inkişaf perspektivləri və s. görə müəyyən etmək olar.

Xülasə olaraq, mühasibat uçotu iki ayrı mühasibat növündən ibarət olan vahid bir məlumat sistemidir: maliyyə və vergi. Bunlar müəssisə rəhbərlərinin vaxtında və optimal idarəetmə qərarları qəbul etmələri üçün zəruri mühasibat və analitik məlumatların əldə edilməsinə yönəldilmişdir. Əməliyyat xərclərinin idarə edilməsini təmin edən daxili mühasibat uçotu maliyyə uçotu elementlərini tapa biləcəyiniz idarəetmə uçotudur:

- 1) eyni ticarət əməliyyatları ilə məşğul olduqları;
- 2) idarəetmə uçotunda mühasibat reyestrlərində əks olunan maya dəyəri formalaşır;
- 3) idarəetmə uçotunda maliyyə uçotu metodlarından istifadə olunur;
- 4) əməliyyat məlumatları həm idarəetmə uçotu, həm də forma uçotu üçün istifadə olunur.

M.A.Vaxruşınaya görə, idarəetmə uçotu, müəssisə idarəetmə sistemi üçün informasiya dəstəyi təmin edən, təşkilatın mühasibatlığının müstəqil istiqaməti kimi müəyyən edilə bilər.

Ticarətdə idarəetmə uçotu aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir: müəyyən mal növlərinin gəlirliliyinin təhlili əsasında satın alınan malların çeşidinin formalaşdırılması həyata keçirilir; alınan malların dəyəri onun üçün satış qiymətinin formalaşması üçün əsasdır; idarəetmə uçotu məlumatlarına əsasən, fərdi mallar üçün zərər nöqtələri müəyyən edilir;

Topdan ticarətdə idarəetmə uçotu satış gəliri, paylama xərcləri və mənfəət kimi göstəricilərə əsaslanır. Gəlirlilik, ümumi gəlir və mənfəət kimi göstəricilər birbaşa topdansatış müəssisəsinin dövriyyəsi ilə birbaşa əlaqəlidir.

Topdan satış dövriyyəsinin həcmi Satış hesabı, Gəlir subhesabı ilə müəyyən edilir. Topdan ticarətin iki növü var: anbar və tranzit. Tranzit forması topdansatış ticarətinin daha sərfəli formasıdır, çünki əmtəə dövriyyəsi sürətini sürətləndirir, yükləmə və boşaltma proseslərinin, malların qəbulu və emissiyası xərclərini azaldır. Hər hansı bir müəssisənin əsas məqsədi xərclərin optimallaşdırılmasıdır. Karl Marksa görə ticarət, mübadilə edilərkən bütün malların bərabərləşdirilməsi lazım olan insan münasibətləri sistemidir. Bu səbəbdən, ümumiyyətlə bütün mallar üçün ortaq bir istehsal sahəsindəki əmək deyil, özlüyündə əməyidir.

Dövriyyə xərcləri təşkilatın xalis və artan xərclərdən ibarət olan icra prosesləri xərcləridir. Xalis maliyyətlər ticarət maliyyəsi olaraq başa düşülür və əlavə xərclər malların saxlanması, daşınması və qablaşdırılması xərcləridir. Dağıtım maliyyətlərinin iki növü vardır - bunlar sabit xərclər və dəyişkən maliyyələrdir. Bu bölgü məsrəflərin istehsal həcmindən asılılığına əsaslanır. Sabit məsrəflər həcmi topdansatış dövriyyəsinin dəyərindəki dəyişikliklərdən asılı olmayan məsrəflər hesab olunur: binaların icarə dəyəri, işçilərin əmək haqqı, amortizasiya, əsas fondların təmiri və digərləri. Dəyişən xərclər, həcmi tamamilə topdan satış dövriyyəsinin ölçüsündən asılı olan xərclər hesab olunur. Bunlara malların çatdırılması, hissə-hissə ödəmə, zərərlər, əmtəə əməliyyatları ilə bağlı xərclər daxildir. Yuxarıda göstərilənlərə əsaslanaraq mühasibat və vergi uçotunun ümumi mühasibat sisteminin tərkib hissəsi kimi başa düşülməsi lazım olduğu qənaətinə gələ bilərik. Dəyər baxımından bir topdansatış müəssisəsinin gəlir və

xərclərinin optimal və operativ idarə olunması üçün mühasibat və analitik məlumatlar yaradırlar.

Müəssisənin gəliri, aktivlərin (nağd pul, digər əmlak) təmin edilməsi və üzvlərin (torpaq mülkiyyətçilərinin) öhdəliklərinə qadağa qoyaraq maddənin kapitalında artım gətirən öhdəliklərin gəlməsi səbəbindən maliyyə üstünlüklərindəki bir genişlənmə kimi qəbul edilir. Digər qanuni ünsürlərdən və insanlardan ödəniş təşəbbüsün ödənişi kimi qəbul edilmir: hörmət əlavə xərci, çıxarış haqqı, sövdələşmə haqqı, ticarət öhdəliyi və digər bu kimi məcburi hissələr; panel, qrup və s. komissiya tənzimləmələri, təşkilat və digər müqayisəli tənzimləmələr üçün; əşyalar, mallar, işlər, idarələr üçün əvvəlcədən ödəmə yolu ilə; əşyalar, məhsullar, işlər, idarələr üçün hissə-hissə vintlər; mağaza; vəd olaraq, müqavilədə and verilmiş əmlakın girov qoyan şəxslə mübadiləsi nəzərdə tutulursa; Avans borcalana avansın ödənilməsi üçün verilir.

Müəssisənin gəlirləri, təbiətə, təsdiq vəziyyətlərinə və məşqlərə bağlı olaraq bölünür: normal məşqlərdən ödəniş; iş haqqı; işləməyən əmək haqqı. Adi əmək haqqı xaricindəki ödəniş digər əmək haqqı kimi qiymətləndirilir. Digər əmək haqqına müstəsna əmək haqqı daxildir. Normal məşqlərdən ödəniş, əşyaların və malların təklifindən, işin yerinə yetirilməsindən, idarələrin tənzimlənməsindən (bundan sonra əmək haqqı kimi nəzərdə tutulur) ödənişdir. Hərəkətin mövzusu, hissə-hissə verildiyi müəssisələrdə yaradılışlar, mexaniki planlar və müxtəlif növ qorunan yeniliklər üçün lisenziyalardan əldə olunan hüquqların satın alınması ilə müəyyən edilmiş ödənişdir (suverenlik). Fəaliyyəti müxtəlif dərnəklərin təsdiq edilmiş kapitalında iştirak etmək olan təşəbbüslərdə satınalma bu fəaliyyətlə müəyyən edilmiş ödəniş kimi qiymətləndirilir.

Birlik tərəfindən mülkiyyətindən (daimi olmayan mənsubiyyəti və istifadəsi) qısa müddətdə istifadəsi, yaradıcılıq lisenziyaları, mexaniki planlar və müxtəlif növ qorunan yeniliklər və müxtəlif birliklərin təsdiq edilmiş kapitalına sərmayə qoymağın müqabilində birliyin əldə etdiyi ödənişə əməliyyat gəliri deyilir.

Gəlirlər, pul vəsaitləri və digər əmlakın daxilolmaları məbləğinə və (və ya) debitor borclarının məbləğinə bərabər olan pul ifadəsində mühasibat uçotu üçün qəbul edilir. Qəbz məbləği gəlirlərin yalnız bir hissəsini əhatə edərsə, mühasibat uçotu üçün qəbul edilmiş gəlirlər və debitor borclarının cəmi kimi müəyyən edilir (qəbzlə əhatə olunmayan hissədə). Qəbzlərin və (və ya) debitor borclarının məbləği təşkilat ilə alıcı (sifarişçi) və ya təşkilat aktivlərinin istifadəçisi arasında bağlanmış müqavilədə müəyyən edilmiş qiymətə əsasən müəyyən edilir.

Qiymət müqavilədə nəzərdə tutulmayıbsa və müqavilənin şərtlərinə əsasən təyin edilə bilmirsə, onda qiymət müqayisə olunan hallarda təşkilatın adətən analogi ilə əlaqəli gəliri müəyyən etdiyi debitor borclarının məbləğini müəyyən etmək üçün alınır. Məhsullar (mallar, işlər, xidmətlər) və ya oxşar aktivlərin müvəqqəti istifadəsi (müvəqqəti sahiblik və istifadə) təmin edilməsi [6. 54-70 s.].

Təxirə salınmış ödəniş və hissə-hissə ödəmə şəklində verilmiş kommersiya krediti şərtləri ilə məhsul və mal satarkən, iş yerinə yetirərkən, xidmətlər göstərərkən, gəlirlər tam məbləğdə mühasibat uçotu üçün qəbul edilir. Pul olmayan fondlar tərəfindən öhdəliklərin (ödənişlərin) yerinə yetirilməsini təmin edən müqavilələr üzrə daxilolmaların və (və ya) debitor borclarının məbləği təşkilat tərəfindən alınan və ya alınacaq malların (dəyərlərin) dəyəri ilə mühasibat uçotu üçün qəbul edilir. Təşkilat tərəfindən alınan və ya alınacaq malların (dəyərlərin) dəyəri, müqayisə olunan şərtlərdə, təşkilat adətən oxşar malların (dəyərlərin) maya dəyərini təyin etdiyi qiymət əsasında qurulur.

Təşkilat tərəfindən alınan malların (dəyərlərin) maya dəyərini müəyyənləşdirilməsi mümkün deyilsə, daxilolmaların və (və ya) debitor borclarının məbləği təşkilat tərəfindən ötürülən və ya köçürüləcək məhsulların (malların) dəyəri ilə müəyyən edilir. Bir təşkilat tərəfindən köçürülən və ya köçürüləcək məhsulların (malların) dəyəri, müqayisə olunan hallarda, təşkilatın adətən oxşar məhsullara (mallara) münasibətdə gəliri müəyyənləşdirdiyi qiymət əsasında qurulur.

Öhdəliyin dəyişməsi halında, müqaviləyə əsasən, daxilolmaların və / və ya debitor borclarının ilkin məbləği təşkilat tərəfindən alınacaq aktivin dəyərində əsasən tənzimlənir. Qəbzlərin və (və ya) debitor borclarının məbləği, müqaviləyə uyğun olaraq təşkilata verilən bütün endirimlər nəzərə alınmaqla müəyyən edilir.

Qəbz məbləği, xarici valyutada (şərti pul vahidi) olan məbləğə bərabər məbləğdə rublla ödəniş edildiyi hallarda yaranan məbləğ fərqi nəzərə alınaraq (artır və ya azalır) müəyyən edilir. Cəmi fərq, gəlir kimi faktiki olaraq əldə edilmiş, xarici valyutada (şərti pul vahidi) ifadə edilmiş, mühasibat uçotuna qəbul tarixinə rəsmi və ya digər razılaşdırılmış məzənnə ilə hesablanan rubl dəyəri ilə fərq arasında başa düşülür. Gəlirin mühasibat uçotunda tanınması tarixinə rəsmi və ya digər razılaşdırılmış məzənnəyə görə hesablanmış bu aktivin rubl qiymətləndirməsi. Mühasibat qaydalarına uyğun olaraq şübhəli borclar üçün ehtiyatların formalaşması ilə, gəlirlərin miqdarı dəyişmir.

İş haqqı:

- dərnişin mənbələrindən daimi istifadə (keçici mənsubiyyət və istifadə) üçün hissə-hissə ödənilməsi müqabilində təmin edilmiş qəbzlər;

- Yaradılış, mexaniki planlar və müxtəlif növ qorunan yeniliklər üçün lisenziyalardan irəli gələn hüquqların ödənilməsi üçün qəbzlər;

- müxtəlif dərnlərin təsdiqlənmiş kapitalında dəstəklə müəyyənləşdirilmiş qəbzlər (qorumalar üçün faiz və digər ödənişləri xatırlayaraq);

- birgə hərəkət sayəsində dərnişin əldə etdiyi fayda (əsas təşkilat razılaşmasına əsaslanaraq);

- sabit mənbələr və nağd pul xaricində fərqli mənbələr, maddələr, məhsullar təklifindən (tanış olmayan pullar istisna olmaqla) davam edir;

- aktivlərin istifadəsi üçün dərnlək tərəfindən alınan mükafat, eyni zamanda bankın bu balansdakı maliyyə balansındakı aktivlərdən istifadəsi üçün mükafat.

İşləməyən əmək haqqı: cərimələr, cəzalar, razılaşmanın pozulmasına görə cəzalar; bir hədiyyə anlayışı da daxil olmaqla cibindən heç bir şey əldə etməyən

mənbələr: müəssisənin gətirdiyi bədbəxtliklərə görə ödəniş qəbzləri; elan edən ildə əvvəlki illərin faydası; gecikmiş kredit müdiri və icarə öhdəliklərinin tədbirləri; dönüşüm miqyası ziddiyyətləri; mənbələrin yenidən qiymətləndirilməsi ölçüsü (cari olmayan mənbələrə qadağa qoyulması); digər qeyri-iş haqqı.

Mükəmməl əmək haqqı, pul əməliyyatları böhranları (fəlakətli hadisə, yanğın, qəza, milliləşmə və s.) səbəbindən alınan əmək haqqıdır: qoruma haqqı, bərpa və sonrakı istifadə üçün istifadə edilə bilməyən mənbələrin endirimindən qalan maddi ehtiyatların xərcləri və s.

Mühasibat uçotu obyektləri üçün digər ödəniş tədbiri aşağıdakı kimi həll olunur:

- gəlir mənbəyi dərnəyin istifadəsinə aktivlər verməli olduğu və fərqli dərnəklərin təsdiqlənmiş kapitalındakı iş birliyindən ödəməli olduğu kimi sabit mənbələr və pul təklifi ilə (tanımadığı nağd pulu qadağan etməklə), fərqli məhsullardan alınan ödəniş ölçüsü (PBU 9/99, 6-cı hissədə göstərilən strategiyaya uyğun olaraq həll ediləcəkdir);

- cərimələr, cəzalar, razılaşmanın pozulmasına görə cərimələr, müəssisəyə dəyən zərərin ödənişi mühasibat uçotunun məhkəmə tərəfindən idarə olunan və ya hesab sahibi tərəfindən alındığı məbləğlərdə qəbul edildiyi kimi;

- pulsuz alınan aktivlər bazar dəyəri ilə mühasibat uçotu üçün qəbul edilir. Pulsuz alınan aktivlərin bazar dəyəri təşkilat tərəfindən mühasibat uçotuna qəbul edildiyi tarixdə qüvvədə olan bu və ya oxşar aktivlərin qiymətləri əsasında müəyyən edilir. Mühasibat uçotuna qəbul tarixinə etibarlı olan qiymətlər barədə məlumatlar sənədlərlə və ya ekspertiza yolu ilə təsdiqlənməlidir;

- məhdudiyət müddəti bitmiş kreditör borcları, bu borcun təşkilatın mühasibat uçotunda əks olunduğu məbləğdə təşkilatın gəlirlərinə daxil edilir;

- aktivlərin yenidən qiymətləndirilməsi məbləği aktivlərin yenidən qiymətləndirilməsi üçün müəyyən edilmiş qaydalara uyğun olaraq müəyyən edilir;

- digər daxilolmalar mühasibat uçotu üçün həqiqi məbləğlərdə qəbul olunur.

Mühasibat qaydaları fərqli bir prosedur müəyyən etmədikdə, digər daxilolmalar təşkilatın mənfəət və zərər hesabına köçürülməlidir.

Gəlir aşağıdakı hallarda qeyd olunur:

- qurumun bu gəliri almaq hüququ; xüsusi bir müqavilədən irəli gələn və yaxud başqa bir formada təsdiqlənmiş;

- gəlir miqdarı təyin oluna bilər;

- müəyyən bir əməliyyat nəticəsində qurumun iqtisadi mənfəətində bir artım olacağına dair bir fikir var. Bu cür bir zamanət müəssisə ödəniş aldıqda və ya aktivin alınması ilə əlaqədar bir qeyri-müəyyənlik olmadıqda olur;

- məhsula (mala) sahiblik (sahiblik, istifadə və sərəncam) təşkilatdan alıcıya keçmişdir və ya iş sifarişçi tərəfindən qəbul edilmişdir (xidmət verilir);

- bu əməliyyatla əlaqəli və ya bununla əlaqədar çəkiləcək xərclər müəyyən edilə bilər.

Sadalanan şərtlərdən ən azı biri ödəniş yolu ilə təşkilat tərəfindən alınan pul və digər aktivlər hesabına yerinə yetirilmədikdə, borc hesabı gəlir deyil, təşkilatın mühasibat sənədlərində tanınır. Mühasibat uçotunda tanınmaq üçün, varlıqlarının müvəqqəti istifadəsi (müvəqqəti sahibliyi və istifadəsi) üçün ödəniş təminatından əldə edilən gəlirlər, ixtiralar, sənaye nümunələri və digər əqli mülkiyyət növləri üçün patentlərdən və digər əmlakın nizamnamə kapitalında iştirakdan əldə edilən hüquqlar təşkilatlar eyni zamanda "a", "b" və "c" yarım bəndlərində göstərilən şərtlərə (mühasibat uçotunda gəlirin tanınması şərtlərinə) əməl edilməlidir. Müəssisə iş, xidmət hazır olan kimi işlərin icrasından, xidmətlərin göstərilməsindən, uzun istehsal dövrü olan məhsulların satışından mühasibat gəlirlərini tanıya bilər, məhsullar və ya işlərin tamamlanması, xidmət göstərilməsi, bütövlükdə məhsul istehsalı.

Müəyyən bir işin icrasından, müəyyən bir xidmətin göstərilməsindən, müəyyən bir məhsulun satışından əldə olunan gəlir, işin, xidmətin və ya məhsulun hazırlığını müəyyənləşdirmək mümkün olduqda mühasibat uçotunda hazır kimi tanınır. Müəssisə eyni hesabat dövründə yerinə yetirilən işlərin çeşidindən,

xidmətlərin göstərilməsindən, məhsul istehsalından və şərtlərindən asılı olaraq müxtəlif gəlir tanınması metodlarını tətbiq edə bilər. Məhsulların, işlərin, xidmətlərin satışından əldə olunan gəlir miqdarı müəyyən edilə bilmirsə, bu məhsulların (işlərin, xidmətlərin) istehsalı üçün mühasibat uçotunda tanınan xərclər məbləğində mühasibat uçotu üçün qəbul edilir.

Əqli mülkiyyətin istifadəsi üçün icarə və lisenziya haqları (təşkilatın fəaliyyətinin predmeti olmadıqda) iqtisadi fəaliyyət faktlarının və müqavilə şərtlərinin müvəqqəti təsdiqinə əsasən mühasibat uçotunda tanınır. Digər daxilolmalar aşağıdakı qaydada uçota alınır: nağd pul (xarici valyuta istisna olmaqla) istisna olmaqla məhsullar, əsas vəsaitlərin satışından alınan məhsullar və digər məhsullar, həmçinin təşkilatın istifadəsi üçün vəsaitin verilməsi üçün alınan faizlər və iştirakdan gələn gəlir digər təşkilatların nizamnamə kapitalında (bu təşkilatın fəaliyyətinin mövzusu deyilsə).

Bu halda mühasibat uçotu məqsədi ilə müqavilə şərtlərinə uyğun olaraq hər keçmiş hesabat dövrü üçün faiz tutulur; cərimələr, müqavilələrin şərtlərinin pozulmasına görə faizlər, habelə müəssisəyə dəymiş ziyanın ödənilməsi - məhkəmənin onları bərpa etmək qərarına gəldiyi və ya borclu olduqları hesabat dövründə; vaxtı keçmiş borc və kreditor borclarının məbləği - iddia dövrünün sonundakı hesabat dövründə; aktivlərin yenidən qiymətləndirilməsinin məbləği - tarixin aid olduğu hesabat dövründə yenidən qiymətləndirmə aparılır; digər gəlirlər - təlim üçün.

Hesabat üçün təşkilatın ümumi gəlirinin beş və ya daha çox faizini təşkil edən gəlirlər, əməliyyat və əməliyyat olmayan gəlirlər (məhsulların (malların) satışından əldə edilən gəlir, işin icrasından (xidmətlər göstərilməsindən) və s.) hər növ üçün ayrıca göstərilir.

Əməliyyat və əməliyyat olmayan gəlirlər, bu gəlirlə əlaqəli xərclər çıxılmaqla mənfəət və zərər hesabatında göstərilə bilər: müvafiq mühasibat qaydaları gəlirin bu cür əks olunmasını təmin edir və ya qadağan etmir; eyni növlərdən və oxşar xarakterli iqtisadi fəaliyyət faktından yaranan gəlir və əlaqədar xərclər (məsələn,

aktivlərindən müvəqqəti istifadənin təmin edilməsi) təşkilatın maliyyə vəziyyətinin xüsusiyyətləri üçün əhəmiyyətli deyil.

Öhdəliklərin (ödənişin) nağd şəkildə icrasını təmin edən müqavilələrin icrası nəticəsində əldə olunan gəlirə gəldikdə, ən azı aşağıdakı məlumatlar açıqlanmalıdır: bu müqavilələrin həyata keçirildiyi təşkilatların ümumi sayı, bu gəlirlərin əsas hissəsini təşkil edən təşkilatların göstərilməsi; əlaqəli təşkilatlarla müəyyən edilmiş müqavilələr çərçivəsində əldə olunan gəlirlərin payı; təşkilat tərəfindən ötürülən məhsulların (malların) dəyərinin müəyyənləşdirilməsi üsulu.

Təşkilatın hesabat dövrü üçün mühasibat qaydalarına uyğun olaraq mənfəət və zərər hesabına yazılmayan digər gəlirləri maliyyə hesabatlarında ayrıca açıqlanmağa tabedir. Təşkilatın mühasibat uçotunun qurulması, cari, investisiya və maliyyə fəaliyyətləri kontekstində təşkilatın gəliri haqqında məlumatların açıqlanması imkanını təmin etməlidir.

Beləliklə, mühasibat və vergi uçotunda gəlir və xərclər haqqında müəyyən məlumatların qiymətləndirilməsi, tanınması və təsnif edilməsi qaydalarına yaxınlaşma yollarını axtarmaq lazımdır. Bu metodoloji problemlərdən biri olmalıdır. Bu problemi həll etmək üçün mühasibat və vergi uçotunda mühasibat məlumatlarını qurmağın nəzəri əsaslarını və qaydalarını təkmilləşdirmək lazımdır.

Hər bir şirkətdə mühasibat uçotunu təşkil etməyin ən vacib istiqamətlərindən biri də gəlir və xərclərin uçotudur.

Dünya iqtisadiyyatının inteqrasiyası kontekstində yerli və xarici mühasibat standartlarının yaxınlaşması problemi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Beynəlxalq mühasibat uçotunda gəlirlər və xərclər bir şirkətin mənfəətinin əvəzolunmaz komponentləri kimi qəbul edilir, çünki gəlir və xərclər üçün çıxılan təşkilat tam olaraq Rusiya mühasibat standartları ilə eyni olan maliyyə nəticəsidir.

Cədvəl 1: "Təşkilatın gəliri" uyğun olaraq gəlirin tanınma xüsusiyyətləri (hesablama metodu)

"Gəlir	Tanınma proseduru
İşlərin yerinə yetirilməsindən, xidmətlərin göstərilməsindən, uzun istehsal dövrü olan məhsulların satışından əldə olunan gəlirlər	1) iş, xidmət, məhsul hazır olduqda; 2) iş başa çatdıqdan sonra, xidmət göstərilməsi, ümumiyyətlə məhsul istehsalı.
Müəyyən bir işin yerinə yetirilməsindən, müəyyən bir xidmətin göstərilməsindən, müəyyən bir məhsulun satışından əldə olunan gəlir	Hazır olan kimi, mümkünsə işin, xidmətin, məhsulun hazırlığını müəyyənləşdirin.
Məhsul satışından, işin yerinə yetirilməsindən, xidmət göstərilməsindən əldə olunan gəlirin miqdarı müəyyən edilə bilmirsə	Bu məhsulların istehsalı üçün mühasibat uçotunda tanınan məbləğdə mühasibat uçotu üçün qəbul edilir, bu işin yerinə yetirilməsi, sonradan quruma geri qaytarılacaq bu xidmətin göstərilməsi.
Əqli mülkiyyət obyektlərindən istifadə üçün icarə, lisenziya ödənişləri (bu təşkilatın fəaliyyətinin mövzusu olmadıqda)	İqtisadi fəaliyyət faktlarının və müvafiq razılaşmanın şərtlərinin müvəqqəti əminliyini əsas götürərək mühasibat uçotunda tanınır.
Müqavilələrin şərtlərinin pozulmasına görə cərimələr (cərimələr, cərimələr), habelə quruma vurulan zərərlərin ödənilməsi	Məhkəmənin onların bərpası barədə qərar qəbul etdiyi və ya borclu olduqları hesabat dövründə.
İddia müddəti bitmiş ödəniləcək və alınacaq məbləğlər	İddia müddətinin bitdiyi hesabat dövründə.
Aktivlərin yenidən qiymətləndirmə məbləğləri	Yenidən qiymətləndirmə tarixinin aid olduğu hesabat dövründə.
Digər daxilolmalar	Yarandığı (aşkarlandığı) kimi "

Mənbə: Efimova O.V., 2018: s. 28.

Gəlir və xərclərin uçotunun təşkili yolu şirkət tərəfindən seçilir. Rus mühasibat prinsiplərinə uyğun olaraq şirkətin xərcləri nizamnamə kapitalının azalmasına əlavə olaraq şirkətin kapitalında azalmaya səbəb olan aktivlərin və ya öhdəliklərin həcmnin azaldılması yolu ilə iqtisadi nəticənin azalmasını əhatə edir. Hər hansı bir şirkətdə, maliyyəyə məhsul istehsalı və satma xərclərinin azaldılması daxildir.

Gəlir və xərclərin uçotunun təşkili yolu şirkət tərəfindən seçilir, baxmayaraq ki, bu, tələb olunan göstəricilərin təqdim edilməsinin əsas formalarını və habelə tələb olunan hesabatların müvafiq orqanlara göndərilmə müddətini əvvəlcədən müəyyənləşdirən qanunvericilik normalarına istinad edir.

Göstərilən əməliyyat, müəssisənin investisiyalar həyata keçirdiyi və ya mənfəət əldə etdiyi iqtisadi fəaliyyətin faktiki mahiyyəti ilə əlaqələndirilməlidir. Bir qayda olaraq şirkətlərin daxili qaydaları əsasında sifariş olunan bir sıra tədbirlər - digər gəlir və xərclərin uçotu, şirkət rəhbərliyi gəlir və xərc növlərini müxtəlif qruplara ayırmaq üçün meyarlar hazırlamaq məcburiyyətindədir.

Təqdim olunan məlumatlara əsasən, həm yerli, həm də beynəlxalq standartlara uyğun məlumatların açıqlanması prinsiplərinin eyni olduğunu xülasə edə bilərik.

Xarici standartlara bənzər daxili mühasibat standartları, şirkətin mühasibat siyasətində müəyyənləşdirilməli bir mexanizm tələb edir.

II FƏSİL. PƏRAKƏNDƏ TİCARƏT MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ GƏLİRLƏRİN VƏ XƏRCLƏRİN UÇOTUNUN APARILMASININ MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1 Gəlir və xərclərin uçotunun aparılmasının qiymətləndirilməsi

Ticarət şirkəti Bazarstore MMC obyekt olaraq seçilib. Araşdırma zamanı müəssisənin maliyyə vəziyyəti qısa və uzun müddətə dəyərləndirilmişdir. Beləliklə, birinci halda maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsi meyarları müəssisənin likvidliyini və ödəmə qabiliyyətini, yəni qısamüddətli borcları vaxtında və tam ödəmək qabiliyyətini əks etdirir.

Balansın likvidliyini təhlil etmək vəzifəsi, təşkilatın kredit qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi zərurəti, yəni bütün öhdəliklərin vaxtında və tam ödənilməsi bacarığı ilə əlaqədar yaranır. Balans likvidliyi şirkətin öhdəliklərinin aktivləri ilə əhatə olunduğu dərəcə kimi müəyyən edilir və pul vəsaitlərinin hərəkəti dövrü öhdəliklərin ödəmə müddətinə uyğun gəlir. Balansın likvidliyi, onların nağd pula çevrilməsi üçün tələb olunan vaxtın dəyəri ilə təyin olunan aktivlərin likvidliyindən fərqləndirilməlidir (Salaxov A.S., Mehtiev V.M., 2016).

Müəyyən bir aktiv növündən pul qazanmaq üçün nə qədər az vaxt lazımdırsa, likvidlik o qədər yüksək olur.

Likvidlik göstəricilərindən faydalanaraq şirkətin maliyyə öhdəliklərini vaxtında yerinə yetirmə qabiliyyətini qiymətləndirəcəyik.

Cəmiyyətin likvid aktivləri və öhdəliklərinin müqayisəsi cari likvidliyin hesablanmasına imkan verəcək ki, bu da təşkilatın nəzərdən keçirilmiş anadək ən yaxın müddət ərzində ödəmə və ya iflas qabiliyyətini göstərir.

Sürətli likvidlik nisbəti və ya "kritik qiymətləndirmə" nisbəti, bir müəssisənin likvid aktivlərinin qısamüddətli borcunu nə qədər əhatə etdiyini bildirir.

Mütləq likvidlik nisbəti şirkətin kreditör borclarının nə qədər hissəsini dərhal ödəyə biləcəyini göstərir. Şirkət likvidliyinin göstəricilərini hesablayaq.

$$K_{cl} = \text{cari aktivlər} / \text{qısamüddətli borclar} \quad (1)$$

$$K_{sl} = (\text{Qısamüddətli debitor borcları} + \text{qısamüddətli maliyyə investisiyaları} + \text{nağd pul}) / (\text{qısamüddətli passivlər-gəlir-xərclər}). \quad (2)$$

$$K_{ml} = (\text{Qısamüddətli maliyyə investisiyaları} + \text{nağd pul}) / \text{qısamüddətli passivlər}. \quad (3)$$

Cədvəl 2: “Bazarstore” MMC pərakəndə ticarət müəssisəsində balansın likvidliyini xarakterizə edən göstəricilərin təhlili

Göstəricilər	İllər			Mütləq (+, -)		Kənarlaşma (+, -)	
	2017	2018	2019	2017-ə nisbətən 2018	2018-ə nisbətən 2019	2017-ə nisbətən 2018	2018-ə nisbətən 2019
1	2	3	4	5	6	7	8
Pul vəsaitləri	14	7	8	-7	1	50	114.2
Debitor borcları	-	-	-	-	-	-	-
Maliyyə yatırımları və dövriyyə aktivləri	308	62	14	-246	-48	20.1	22.5
Qısamüddətli öhdəliklər	428	124	3	-304	-121	28.9	2.4
Cari likvidlik əmsalı (≥ 2)	0.71	0.5	4.6	-0.21	4.1	70.4	9.2 m
Sürətli (kritik) likvidlik əmsalı ($\geq 0.8 - 1$)	0.75	0.55	7.3	-0.2	6.75	73.3	13.2 m
Mütləq likvidlik əmsalı ($\geq 0.2 - 0.3$)	0.71	0.5	4.6	-0.21	4.1	70.4	9.2 m

Mənbə: “Bazarstore” MMC-nin <http://www.bazarstore.az/> maliyyə hesabatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb

Cədvəl məlumatlarından görünür ki, cari likvidlik əmsalının dəyəri 2017-2018-ci illərin normativinə uyğun gəlmir və 2017 və 2018-ci illərdə müvafiq olaraq 0,7 və 0,5 təşkil etmişdir. Ancaq 2019-cu ildə bu göstəricinin dəyəri 9,2 manat artdı. Bu göstəricinin 2019-cu ildəki yüksək dəyəri, şirkətin il ərzində qısamüddətli öhdəliklərini ödəmək üçün istifadə edilə biləcək qədər vəsaitə sahib olduğunu göstərir.

2017-2019-cu illərdəki sürətli likvidlik əmsalı, 2019-cu ilin sonunda göstəricinin dəyəri 7.3 olmasına baxmayaraq normaya uyğun gəlmir. Bu, şirkətin qısamüddətli borcunu ödəmək üçün likvid fondunun olmadığını göstərir.

Dövrün sonunda mütləq likvidlik əmsalının dəyəri 4.6 idi və 0.71-dən yuxarı qalxmasına baxmayaraq 0,2-dən 0,3-ə qədər olan normativə uyğun gəlmir.

Likvidlik göstəricilərinin əldə edilmiş nəticələrinə əsasən şirkətin 2017–2018-ci illərdə ödəmə qabiliyyətinin olmadığını deyə bilərik. Lakin 2019-cu ildə vəziyyət yaxşılaşmağa doğru dəyişdi.

Növbəti araşdırmada “Bazarstore” MMC pərakəndə ticarət müəssisəsinin ödəmə qabiliyyətini təhlil edəcəyik (Cədvəl 3).

Cədvəl 3: “Bazarstore” MMC pərakəndə ticarət müəssisəsində təşkilatın ödəmə qabiliyyətinin təhlili

Göstəricilər	2012	2017	2019	Kənarlaşma (+, -)	
				2017-ə nisbətən 2018	2018-ə nisbətən 2019
1	2	3	4	5	6
Ödəmə vasitələri:					
Pul vəsaitləri	14	7	8	-7	1
Debitor borclar	-	-	-	-	-
Yekun ödəmə vasitələri:	14	7	8	-7	1
Təcili ödənişlər:					
əmək haqqı borcları	-	-	-	-	-
Dövlət və qeyri büdcə fondları qarşısında borc	-	-	-	-	-
Vergi və rüsumlar üzrə borc	-	-	-	-	-
Yekun təcili ödəmələr:	428	124	3	304	-121
Ödəmə qabiliyyəti əmsalı	0.03	0.05	2.6	0.02	2.55

Mənbə: “Bazarstore” MMC-nin <http://www.bazarstore.az/> maliyyə hesabatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb

$$K_{\text{öd}} = \text{ödəmə vasitələri} / \text{təcili ödənişlər} \quad (4)$$

Hesablama zamanı aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar ki, 2017-2018-ci illər ərzində “Bazarstore” MMC-nin ödəmə qabiliyyətinə malik deyildir, çünki göstəricinin dəyəri müvafiq olaraq 2017-ci ildə 0,03-dən 0,05-ə və 214-ə qədərdir. 2019-cu ilin sonunadək bu göstəricidə 2,55 kəskin artım olmuşdur ki, bu da şirkətin qısa müddətdə öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün ödəmə qabiliyyətinin olmasını göstərir.

Müəssisənin maliyyə vəziyyətinin təhlilinin əsas vəzifələrindən biri, gəlirlərin xərclərdən daha çox artması, vəsaitlərin sərbəst manevr edilməsi və cari,

investisiya prosesində səmərəli istifadəsi ilə xarakterizə olunan maliyyə sabitliyini əks etdirən göstəricilərin öyrənilməsindən ibarətdir.

“Bazarstore” MMC-nin maliyyə sabitliyini təhlil edək.

Maliyyə sabitliyinin göstəricilərini hesablayaq.

Maliyyə sərbəstliyi əmsalı (nizamnamə kapitalının cəmlənməsi) müəssisə sahibinin fəaliyyətində inkişaf etmiş vəsaitlərin ümumi həcmindəki payını xarakterizə edir. Bu əmsalın dəyəri nə qədər yüksəkdirsə, müəssisə o qədər maliyyə cəhətdən sabit, sərbəst və xarici mənbələrdən asılı deyildir.

$$K = NK / VB \quad (5)$$

Burada,

VB – valyuta balansıdır.

NK – nizamnamə kapitalıdır.

Borc alınan kapitalın konsentrasiya əmsalı, borc götürülmüş kapitalın maliyyə mənbəyi vahidinə və ya faktiki müəssisənin maliyyə mənbələrinin ümumi həcmində borc kapitalının bir vahidi üzərinə düşdüyünü göstərir.

$$K = BK / VB \quad (6)$$

Burada BK – borc alınan kapitaldır.

VB – valyuta balansıdır.

Maliyyə leveric əmsalı, maliyyə sabitliyinin ən ümumi qiymətləndirməsini verir. Göstəricinin dinamikada böyüməsi, şirkətin xarici investordan və kreditorlardan asılılığının artdığını, yəni maliyyə sabitliyinin azaldığını göstərir.

$$K = BK / NK \quad (7)$$

Burada,

BK – borc alınan kapitaldır.

NK – nizamnamə kapitalıdır.

Sabit maliyyələşdirmə əmsalı, müəssisənin hansı payının davamlı mənbələr tərəfindən maliyyələşdirildiyini göstərir.

$$K_{sm} = NK + P / VB \quad (8)$$

Hesablamalar zamanı müəssisənin sabit olduğunu və borc götürülmüş vəsaitdən asılı olmadığını, 0,07 azalmasına baxmayaraq tədqiqat dövründə normativə uyğun gələn maliyyə sabitliyi göstəricisinə malik olduğunu görürük.

Cədvəl 4: “Bazarstore” MMC-də maliyyə sabitliyini xarakterizə edən göstəricilər

Göstəricilər	2012	2017	2019	Kənarlaşma (+, -)	
				2017-ə nisbətən 2018	2018-ə nisbətən 2019
1	2	3	4	5	6
Nizamnamə kapitalı	1128	1300	91	172	-1209
Borc alınan kapital	428	124	3	304	-121
Uzunmüddətli öhdəliklər	-	-	-	-	-
Qısa müddətli öhdəliklər	428	124	3	304	-121
Balans	1529	1619	136	90	-1483
Maliyyə asılılığı əmsalı	0.27	0.07	0.02	-0.2	-0.05
Maliyyə qeyri-asılılıq əmsalı (>0.5)	0.73	0.80	0.66	0.07	-0.71
Borc alınan kapitalın konsentrasiya əmsalı	0.27	0.07	0.02	-0.2	-0.05
Sabit maliyyələşdirmə əmsalı	0.73	0.80	0.66	0.07	-0.71

Mənbə: “Bazarstore” MMC-nin <http://www.bazarstore.az/> maliyyə hesabatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb

Maliyyə sabitliyi əmsalı, araşdırma müddətində azalmasına baxmayaraq, müəssisənin maliyyə sabitliyini və xarici mənbələrdən müstəqilliyini göstərən normativə uyğundur.

Nizamnamə və borc vəsaitlərinin əmsalı, şirkətin özünü maliyyələşdirməyi təmin edə biləcəyini xarakterizə edir, çünki dəyər normativə uyğun gəlir. Ümumiyyətlə qeyd edirik ki, bizim hesabladığımız maliyyə sabitliyi göstəricilərinin demək olar ki, çəkisi normal dəyəərə cavab verir ki, bu da müəssisənin müsbət maliyyə vəziyyətini və xarici maliyyələşdirmə mənbələrinin cüzi hissəsini göstərir (Səbzəliyev S.M 2013).

“Bazarstore” MMC-nin məhsullarının istehsalı və satışının vəziyyəti və dinamikasının təhlilini nəzərdən keçirək. Bunun üçün cədvəl 5-də mənfəət strukturunu təhlil edəcəyik.

Cədvəl 5: “Bazarstore” MMC-nin 2017-2019-ci illər üçün maliyyə və iqtisadi fəaliyyətinin əsas göstəriciləri (min manat)

Göstəricilər	2012	2017	2019	Kənarlaşma (+, -)	
				2017-ə nisbətən 2018	2018-ə nisbətən 2019
1	2	3	4	5	6
Gəlir (G), min manat	1729	1855	1645	126	-210
Göstərilən xidmətlərin dəyəri (D), min manat	11253	11574	11724	321	150
Xidmətlərin göstərilməsindən mənfəət (M), min manat	253	284	326	31	42
Xalis Gəlir (XG), min manat	126	177	154	51	-23
Əsas fondların orta illik dəyəri (OD), min manat	5844	1853	1745	-3991	-108
İşçilərin orta sayı (İS), nəfər	27	25	25	-2	-
Əməyin məhsuldarlığı (G/İS), manat/nəfər	64.0	74.2	65.8	10.2	-8.4
Aktivlərin qaytarılması (G/OD), min manat	0.29	1.0	0.9	0.71	-0.1
Məhsulun gəlirliliyi (M/D), %	2.24	2.45	2.78	0.21	0.33
Məhsulun xalis gəlirliliyi (XG/G), %	7.28	9.54	9.36	2.26	-0.18

Mənbə: “Bazarstore” MMC-nin <http://www.bazarstore.az/> maliyyə hesabatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb

“Bazarstore” MMC-nin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin əsas göstəricilərini öyrənərək aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar. Gəlir göstəricisinə görə 2018-ci ildə müsbət, 2019-cu ildə mənfi tendensiya qeyd etmək olar. 2018-ci ildə gəlir, 2017-ci ilə nisbətən 126 min manat artmışdır və 2019-cu ildə 2018-ci ilə nisbətən 210 min manat azalmışdır. Artıma istehsal məhsullarının qiymətlərinin indeksləşdirilməsi, bu göstəricinin azalmasına isə məhsullara olan tələbatın azalması səbəb olub.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, 2018-ci ildə göstərilən xidmətlərin dəyəri 2017-ci ilə nisbətən 321 min manat, 2019-cu ildə isə 2018-ci ilə müqayisədə göstərilən xidmətlərin dəyəri 150 min manat artmışdır. Bu artım, əmək haqqı ölçüsündə yüksəliş, maddi xərclərdə qiymət artımı ilə əlaqələndirilir.

Müəssisənin əsas istehsal fondlarının ilkin təhlilini apararkən bu göstəricidə azalma qeyd etmək olar. 2018-ci ildə əsas fondların orta illik dəyərində 3991 min manat azalma olub, 2019-cu ildə isə 108 min manat azalmışdır. Bunun səbəbi, şirkətin öz kapitalını əsas fondların əldə edilməsinə yönəlmiş və bununla əlaqədar əsas fondlarda artım olmasıdır.

Təhlil olunan müəssisə üçün nisbi göstəricilərin hesablanması, bu şirkətin fəaliyyətində bir neçə mənfi hallar aşkar edilmişdir. Məsələn, aktivlərin gəlirliliyi 2018-ci ildən 2019-cu ilə qədər azalmışdır (Bazarstore MMC-dən əldə edilən məlumat). Bu azalma, istehsalın modernləşdirilməsinə böyük vəsait ayrılması ilə əlaqədardır ki, bu da sonradan göstərilən xidmətlərin artmasına müsbət təsir göstərə bilər. Lakin ümumilikdə 2017-2019-cu illər üçün bu göstərici 0,61 artmışdır (Bazarstore MMC-dən əldə edilən məlumat).

Müəssisələrin istehsal fəaliyyəti yalnız maddi, əmək və maliyyə resurslarından istifadə etməklə təmin olunmur, burada böyük rol əsas fondlara aiddir. Bunlar istehsal prosesinin (müəssisənin fəaliyyəti) həyata keçirildiyi əmək vasitələridir.

Mülkiyyət vəziyyəti və maliyyələşdirmə mənbələrinin təhlili, şirkətin maliyyə hesabatlarının məlumatlarına əsasən aparılmışdır.

Cədvəl 6: “Bazarstore” MMC-də əmlak vəziyyətinin təhlili

Göstəricilər	2016	2017	2019	Kənarlaşma (+, -)	
				2017-ə nisbətən 2018	2018-ə nisbətən 2019
1	2	3	4	5	6
Maddi uzunmüddətli aktivlər	62	44	-	-18	-44
Ehtiyatlar	1145	1506	114	361	-1342
Pul vəsaitləri və pul ekvivalentləri	14	7	8	-7	1

Maliyyə yatırımları və dövriyyə aktivləri	308	62	14	-246	-48
Balans	1529	1619	136	-90	-1463

Mənbə: “Bazarstore” MMC-nin <http://www.bazarstore.az/> maliyyə hesabatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb

Cədvəl 6-da görürük ki, tədqiqat dövründə aktivlərin sayı kəskin azalır.

Müəssisənin əmlakının strukturunda ən böyük pay ehtiyatlara aiddir. Bundan əlavə, bu göstəricinin kənarlaşması müşahidə edilir. Beləliklə 2017-ci ildən 2018-ci ilə qədər bu rəqəm 27,8% artmışdır. 2018-2019-cu illərdə göstəricinin dəyəri 90,1% azalmışdır. Unutmamalıyıq ki, ehtiyatların miqdarı gəlirlə müqayisədə nə qədər az olarsa, şirkətin ehtiyatlarını qorumaq məqsədilə o qədər az vəsait lazım olar və istifadənin səmərəliliyi bir o qədər yüksək olar.

2017-2019-cu illərdə şirkət maddi uzunmüddətli aktivlərdə azalma yaşadı - 2017-2018-ci illərdə 29%, 2018-2019-cu illərdə isə 100% azalma müşahidə edildi.

Təşkilatın strukturundakı ən kiçik xüsusi çəki nağd və pul ekvivalentlərinə aiddir: 2017-ci ildə 14 min manat və 2018-ci ildə 7 min manat və 2019-cu ildə 8 min manat, ümumi 42.9% azalmışdır.

2018-ci ildə 2017-ci ilə nisbətən nağd pulun azalmasına baxmayaraq, 2019-cu ildə bu göstəricidə 2018-ci illə müqayisədə 1 min manat məbləğində cüzi bir artım görürük. Bu, maliyyə məsələlərinin həllinin səmərəliliyinin artdığını göstərir.

Cari aktivlərin 5.5% azalmasına, müəssisənin likvidliyinə və ödəmə qabiliyyətinə mənfi təsir göstərən debitor borclarının azalması səbəb olmuşdur.

Unutmamalıyıq ki, ehtiyatların miqdarı gəlirlə müqayisədə nə qədər az olarsa, şirkətin ehtiyatları qoruması üçün o qədər az vəsait lazımdır və istifadənin səmərəliliyi bir o qədər yüksək olur.

“Bazarstore” MMC-nin ehtiyat dövriyyəsi əmsalını hesablayaq:

$$K_{ed} = \text{məhsulun istehsal dəyəri} / \text{hesabat dövrünün ehtiyatı} \quad (9)$$

$$K_{ed} (2017) = 11253/1145 = 9.8$$

$$K_{ed} (2018) = 11574/1506 = 7.6$$

$$K_{ed} (2019) = 11724/114 = 102.8$$

Burada K_{ed} – ehtiyat dövryyəsi əmsalını bildirir.

Ehtiyat dövryyəsi nisbətindən nəticələrinə görə, kənarlaşmalar görürük, lakin bu kənarlaşmalar 2017-2018-ci illərdə əhəmiyyətsizdir və 2019-cu ildə isə bu göstərici kəskin artmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, dövryyə kapitalı müəssisənin əmlakının ayrılmaz hissəsidir. Onların istifadəsinin vəziyyəti və səmərəliliyi müəssisənin uğurlu fəaliyyətinin əsas şərtlərindən biridir. Bazar münasibətlərinin inkişafı onların təşkili üçün yeni şərtləri müəyyənləşdirir. Yüksək inflyasiya, ödəmələr və digər böhran fenomenləri müəssisələri dövryyə kapitalına münasibətdə siyasətlərini dəyişdirməyə, yeni ehtiyat mənbələri axtarmağa, onların səmərəliliyi problemini öyrənməyə məcbur edir.

İstehsalın davamlılığının əsas şərti onun maddi bazasının - istehsal vasitələrinin daim yenilənməsidir. Öz növbəsində, bu, istehsal vasitələrinin dövryyəsi şəklində baş verən hərəkətliliyin davamlılığını əvvəlcədən müəyyənləşdirir.

Cədvəl 7: “Bazarstore” MMC-nin maliyyə mənbələrinin təhlili

Göstəricilər	2012	2017	2019	Kənarlaşma (+, -)	
				2017-ə nisbətən 2018	2018-ə nisbətən 2019
1	2	3	4	5	6
Kapitallar və rezervlər	1128	1300	91	127	-1209
Qısamüddətli borc vəsaitləri	428	124	3	-304	-121
Kreditor öhdəlik	272	245	42	-27	-243
Balans	1529	1619	136	90	-1480

Mənbə: “Bazarstore” MMC-nin <http://www.bazarstore.az/> maliyyə hesabatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb

Cədvəl məlumatlarından görünür ki, araşdırma dövrü üçün kapital və ehtiyatların maya dəyəri 92% azalmışdır.

Bundan əlavə, 2017-ci ildən 2019-cu ilədək qısamüddətli borc vəsaitlərində 99,3% kəskin azalma olmuşdur ki, bu da şirkətin hesablarına daxil olan nağd pul axınının intensivliyinin aşağı olduğunu göstərir. Kreditor borcları 84,6% azalmışdır.

Müəssisənin maliyyə vəziyyəti və sabitliyi böyük ölçüdə təşkilatın hansı əmlaka, kapitalın hansı aktivlərə yatırılmasından və onların ona hansı gəliri gətirməsindən asılıdır.

Alınan nəticələrə əsasən, mənfəət göstəricisini artırmaq üçün şirkət rəhbərliyinə alternativ, daha ucuz mal tədarük mənbələri tapmaq barədə düşünməyi tövsiyə edərdik.

2.2 Pərakəndə ticarət müəssisəsinin uçot siyasətinin təşkilati və texniki aspektləri

Şirkətin mühasibat siyasəti baş mühasib tərəfindən hazırlanır və təşkilatın direktoru tərəfindən təsdiqlənir. Şirkətin mühasibat siyasəti, Azərbaycan mühasibat və hesabat tənzimləmə sisteminin sənədlərinin bütün tələblərinə cavab verir. Cəmiyyətin iqtisadi həyatı və maliyyə hesabatlarının faktlarının uçotu baş mühasibin rəhbərlik etdiyi təşkilatın mühasibat şöbəsinin daimi işçiləri tərəfindən aparılır və formalaşdırılır. Mühasibat şöbəsi şirkətin struktur bölməsidir.

Baş mühasib əmək vəzifələrini, əmək müqaviləsinə, ştat cədvəlinə və şirkətin struktur bölməsinə dair əsasnaməyə, mühasibata və təşkilatın digər daxili normativ sənədlərinə uyğun olaraq yerinə yetirir. Mühasibat işinin müvafiq sahələri üzrə mühasibat uçotu, vəzifə təlimatlarına uyğun olaraq mühasibat uçotunda mükəmməl iqtisadi faktlar haqqında məlumatları mühasibat kompüter məlumat sistemi reyestrlərində qeyd edərək onu ilkin mühasibat sənədlərində olan məlumatlara əsasən formalaşdırırlar. İlkin mühasibat sənədləri və mühasibat reyestrlərinin formaları, müvafiq kompüter məlumat sisteminin istifadəsi və işləməsi qaydası, təşkilat rəhbəri tərəfindən təsdiqlənir.

Mühasibat işçiləri mühasibat işlərinin sahələri üçün müvafiq mühasibat hesabatlarını formalaşdırırlar, bu hesabatların tərtib olunma forması və metodikası da təşkilat rəhbəri tərəfindən təsdiq edilir. “Bazarstore” MMC-nin müstəqil hesabat vahididir: Direktor, Baş Mühasiblə birlikdə mühasibat (maliyyə) hesabatları hazırlayır. Vergi uçotu və vergi hesablamaları Azərbaycan ərazisindəki

təşkilatların vergitutma normativ tənzimlənməsi sisteminin sənədlərinin tələblərinə uyğun olaraq həyata keçirilir. Baş mühasib vergi bəyannamələrini hazırlayır və müvafiq vergi idarəsinə təqdim edir.

Şirkətin mühasibat siyasətinin texniki cəhətinə (təşkilatda qeydlərin aparılması və hesabatların formalaşdırılması praktikası) gəldikdə qeyd edirik ki, mühasibat şöbəsinin işçiləri iqtisadi faktları iş qrafikinə uyğun aparırlar.

Mühasibat işçiləri və baş mühasib, mühasibat uçotu apararkən və hesabat tərtib edərkən "1C: Müəssisə 8.1" paketinin bir hissəsi olaraq "1C: Mühasibat 8.1" kompüter programından istifadə edirlər. Şirkətin fəaliyyətinə dair məlumat və hüquqi dəstək üçün işçilər, öz səlahiyyətlərinə uyğun olaraq, Consultant-Plus Legal Reference System-dən istifadə edirlər. Müvafiq razılaşmaya əsasən şirkətin hesablaşma və kassa xidmətlərini həyata keçirən təşkilatla informasiya əlaqələri üçün mühasibat işçisi və baş mühasib, Müştəri-Bank kompüter programından istifadə edirlər.

Müəssisə direktoru ilkin mühasibat sənədlərini imzalamaq hüququna malikdir. Vəsaitlərlə iş əməliyyatlarını rəsmiləşdirən sənədlər (bank hesabları, kassa sənədləri, müəssisənin maliyyə öhdəliklərini dəyişdirən hesablaşma müqavilələri üzrə) rəhbər və baş mühasib tərəfindən və ya səlahiyyətli şəxslər tərəfindən imzalanır.

İqtisadi fəaliyyət faktlarını rəsmiləşdirmək üçün "Bazarstore" MMC-nin MMC, AR MB tərəfindən müəyyən edilmiş standart sənədlərdən, habelə müvafiq inzibati sənədlərlə təsdiq edilmiş ilkin mühasibat sənədlərinin korporativ formalarından istifadə edir.

İqtisadi hesabatdakı formalar, məlumatların qruplaşdırılması, sistemləşdirilməsi və ümumiləşdirilməsi nəzərə alınmaqla "Bazarstore" MMC tərəfindən hazırlanır.

Ticarət əməliyyatları üçün ilkin mühasibat sənədləri "Bazarstore" MMC-nin sənəd dövriyyəsi cədvəlinə uyğun olaraq yaradıldığı yerlərdə nəzərə alınır və saxlanılır.

Mühasibat siyasətinə uyğun olaraq, əmlak və öhdəliklərin illik inventarizasiyası, maliyyə hesabatları hazırlanmadan əvvəl mütləq və tam şəkildə aparılır. Inventarlaşdırma vaxtı, əlavə olaraq təşkilat rəhbərinin əmrləri ilə müəyyən edilir. Inventarlaşdırmanın məcburi olduğu hallar istisna olmaqla, inventarın qaydası rəhbərlik tərəfindən müəyyən edilə bilər.

Vergi məqsədli mühasibat siyasətinin tədqiqi zamanı Azərbaycan Respublikasının mövcud qanunvericiliyindən heç bir yayınma müəyyən edilməyib. Mühasibat uçotunun təşkili, vergi uçotunun təşkilinə maksimum qədər yaxınlaşdırılmışdır.

“Bazarstore” MMC-nin illik maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim edilməsində normativ hüquqi aktların tələblərinə cavab verir.

“Bazarstore” MMC-nin xarici maliyyə hesabatları, mühasibat uçotu ilə müəyyən edilmiş qaydada və müddətlərdə tərtib olunur. Mühasibat uçotu, mühasibat şöbəsi tərəfindən əmlak, öhdəliklər və fəaliyyət nəticələri haqqında ümumiləşdirilmiş məlumatlar əsasında formalaşdırılır. Hesabat müəyyən bir hesabat dövrü üçün tərtib olunur: ay, rüb, il.

Azərbaycan Respublikasının bütün təşkilat və qurumları üçün hesabat ili 1 yanvar - 31 dekabr dövrünə daxil olan dövrdür.

Maliyyə hesabatları müşayiət sənədləri ilə təsdiqlənən mühasibat uçotu sənədləri əsasında tərtib olunur.

İllik hesabatın məqalələri AR Maliyyə Nazirliyinin normativ hüquqi aktlarına uyğun olaraq aparılmış inventar məlumatları ilə təsdiqlənir.

Uçot siyasətinə uyğun olaraq, əmlak və öhdəliklərin illik inventarizasiyası, maliyyə hesabatları hazırlanmadan əvvəl mütləq və tam şəkildə aparılır. Inventarlaşdırma vaxtı, əlavə olaraq təşkilat rəhbərinin əmrləri ilə müəyyən edilir.

Maliyyə hesabatlarını tərtib etməzdən əvvəl “Bazarstore” MMC-nin mühasibi hesabat dövrünün sonu üçün şərt olan “Ayın bağlanması” sənədindən istifadə edərək dövrün bağlanmasını həyata keçirir. Standart həllin bütün alt sistemlərinin mühasibat sənədləri, ay ərzində konfigurasiyada yığıldığından,

hesabat dövrünü başa vurmaq və maliyyə nəticəsini müəyyənləşdirmək üçün araşdırılan müəssisənin mühasibi mühasibat uçotunun düzgünlüyünü təmin edən müəyyən tədbirlər ardıcılığı həyata keçirir.

Ayın bir sıra əməliyyat prosedurlarıyla bağlanması proseduru: amortizasiya, ay ərzində ehtiyatların hərəkət maya dəyərinin müəyyən edilməsi, xarici valyutanın yenidən qiymətləndirilməsi, təxirə salınmış xərclərin cari xərclərə silinməsi, istehsal olunmuş məhsul və xidmətlərin həqiqi dəyərinin müəyyənləşdirilməsi, müəyyənləşdirmə mühasibat və vergi uçotunda gəlir və xərclər smetalarında yayınmalar, gəlir vergisinin hesablanması, əlavə dəyər vergisi üzrə öhdəliklərin hesablanması.

Hesabat, müəyyən hesabat dövrləri üçün tərtib olunur: ay, rüb, il.

Maliyyə hesabatları təsdiqedicə sənədlərlə təsdiq edilmiş mühasibat uçotu sənədləri əsasında tərtib olunur.

İllik hesabatın məqalələri AR Maliyyə Nazirliyinin normativ hüquqi aktlarına uyğun olaraq aparılmış inventar məlumatları ilə təsdiqlənir.

2.3 Ticarət müəssisələrində gəlir və xərclərin maliyyə vəziyyətinə təsirinin təhlili

Bazar iqtisadiyyatı mühitində müəssisələrin müstəqilliyi, iqtisadi və hüquqi məsuliyyəti artır. İqtisadi subyekt müstəqil olaraq bir iş sahəsini seçir, məhsul çeşidi formalaşdırır, xərcləri müəyyənləşdirir, qiymətləri formalaşdırır, satış gəlirlərini nəzərə alır.

Bir müəssisənin pul hərəkətinin adekvatlığını qiymətləndirmək üçün seçilən məqamın uyğunluğuna qərar verən gəlirlərini, xərclərini və pul nəticələrini araşdırmaq vacibdir. Belə təhlilin məlumatları təkcə müəssisə rəhbəri üçün deyil, həm də müəssisənin iqtisadi fəaliyyətində bilavasitə iştirak edən şəxslər üçün də lazımdır: investorlar; zəruri hallarda müəssisəyə borc verməli və borclarının faizlə birlikdə qaytarılacağına əmin olan borc verənlər; marketinq və reklam şöbələrinin

rəhbərləri, bu məlumatlara əsasən məhsulu bazarlara tanıtmaq üçün bir strategiya yaradırlar (Крылов, Э. И., 2009).

Müəssisənin əsas pul nəticəsi fayda ölçüsü və məhsuldarlıq dərəcəsidir.

Şirkətlər fayda əldə etmələri, əsasən müxtəlif təkliflər (sabit mənbələrin icarəsi, pul mübadiləsi və pul ticarəti sahələri və s. kimi) maddələr təklifindən əldə edir.

Kənd təsərrüfatı təşkilatlarında gəlirlər, xərclər və maliyyə nəticələrinin təhlilini praktikada tətbiq etmək məsləhətdir, çünki bu, bir iqtisadi qurumun gəlir və xərclərinin strukturu və tərkibinin dinamikasını, rentabelliğini izləməyə və eyni zamanda yalnız təşkilatın fəaliyyətinə təsir edən amillər, həm də mənfəəti artırmaq mümkün olduğu üçün istifadə olunmamış ehtiyatlarını izləməyə imkan verir.

Qarşıya qoyulmuş hədəfə uyğun olaraq aşağıdakı vəzifələri həll etmək lazımdır:

- təşkilatın gəlir, xərc və maliyyə nəticələri anlayışlarının mahiyyətini açıqlamaq;
- şirkətin mənfəətinin formalaşmasına xarici və daxili amillərin təsirini öyrənmək;
- müəssisənin gəlir və xərclərinin strukturunu, tərkibini və dinamikasını, gəlirliliyini təhlil etmək;
- müəssisənin maliyyə nəticələrinin amil təhlilini aparmaq və onun maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün tədbirlər təklif etmək.

Hər hansı bir müəssisənin fəaliyyətinin səmərəliliyi əsasən lazımi mənfəət gətirmə qabiliyyəti ilə müəyyən edilir. Bu bacarığı qiymətləndirmək üçün alınan gəlirin və çəkilən xərclərin nə qədər sabit olduğunu müəyyənləşdirməyə imkan verən fəaliyyətlərin maliyyə nəticələrini təhlil metodlarından istifadə olunur; maliyyə nəticələrini proqnozlaşdırmaq üçün maliyyə hesabatlarının hansı elementlərindən istifadə edilə bilər; qoyulmuş kapitaldan istifadənin səmərəliliyi nədir; çəkilən xərclər nə qədər məhsuldardır; bütövlükdə şirkətin rəhbərliyi nə qədər effektivdir.

Adi mənada, pul araşdırması, mürəkkəb halları hissələrə ayıran bir araşdırma strategiyasıdır. Geniş bir məntiqi mənada, pul araşdırması, araşdırılan çərçivənin hissələrinin araşdırılmasına bağlı olan möcüzələr və dövrlərin məntiqi araşdırılması (qavrayışı) və qiymətləndirilməsi üçün bir strategiyadır.

Hər hansı birliyin ödənişi, mənbələrin (nağd pul, digər əmlak) təmin edilməsi və əlavə öhdəliklərin gəlməsi səbəbindən maliyyə üstünlüklərindəki artım kimi qəbul edilir.

Digər qanuni maddələrdən və insanlardan ödəniş dərnəyin ödənişi kimi qəbul edilmir:

- əhəmiyyətli əlavə ödəniş tədbirləri, çıxarış haqqı, sövdələşmələr, öhdəlik göndərmək və digər müqayisəli tələb olunan hissələr;

- komissiya razılaşmaları, ofis və digər müqayisəli razılaşmalara əsasən idarə heyəti, hakim və s. üçün;

- əşyalar, məhsullar, işlər, idarələr üçün əvvəlcədən ödəmə yolu ilə;

- əşyalar, mallar, işlər, idarələr üçün hissə-hissə irəliləyir;

- depozit;

- girov olaraq, əgər müqavilədə and verilmiş əmlakın girov qoyan şəxsə mübadiləsi aparılırsa;

- borcalana borcun ödənilməsi üçün verilən avans.

Bir elementin xərcləri, mənbələrin (nağd pul, müxtəlif mənbələr) silinməsi və (və ya) öhdəliklərin baş verməsi səbəbindən meydana çıxan pul üstünlüklərində azalma kimi qəbul edilir.

Dərnəyin gəlirləri (xərcləri) təbiətə, icra vəziyyətlərinə və fəaliyyət sahələrinə bağlı olaraq normal məşqlər üçün ödəniş (xərclər) və digər ödənişlər (xərclər) olaraq ayrılır.

Pul araşdırmasının pul fikri ən yaxşı şəkildə onu verən tərəfdə əks olunur: Maliyyə araşdırması bir şirkətin keçmişinin, indiki və gözlənilən gələcək pul və pul təqdimatının qiymətləndirilməsidir.

Pul nəticəsi, dərnişin nağd şəkildə bildirilən pul fəaliyyətinin maliyyə nəticəsidir. Elan müddətində formalaşan dərnişin kapitalında artım və ya azalma şəkildə xəbər verilir.

Pul nəticələrinin araşdırılmasının arxasında duran əsas motiv, pul mövqeyindəki dəyişikliklər, fayda və bədbəxtlik, qaynaqlar və öhdəliklər quruluşunda qərəzsiz və dəqiq bir görüntü verən bir neçə əsas (ümumiyyətlə təhsilli) göstəricilər əldə etməkdir.

Birlişin pul vəziyyətinin əsas göstəricilərindən biri faydadır. Faydalar, bir müəssisənin fayda dərəcəsinə qərar verən nisbi bir göstəricidir.

Mənfəət göstəriciləri tam olaraq şirkətin səmərəlilişini, müxtəlif fəaliyyət növlərinin (ticarət, istehsal, investisiya və s.) gəlirlilişini xarakterizə edir. Onlar mənfəəti deyil, rəhbərlişin son nəticəsinə xarakterizə edirlər, ona görə ki, mənfəət əldə etmək üçün istifadə olunan mənbələri nəzərə alırlar, başqa sözlə desək, dəyərləri effektin mövcud və ya istehlak edilmiş mənbələrə nisbətini əks etdirir.

Gəlirlik göstəricilərini bir neçə qrupa ayırmaq mümkündür:

1. satışıların rentabellişini və ya satılan məhsulların rentabellişini xarakterizə etmək;
2. istehsalın və davam edən investisiya layihələrinin gəlirlilişini xarakterizə edən;
3. kapitalın gəlirlilişini və kapital və borc kapitalı kimi komponentlərini xarakterizə etmək.

Müəssisənin maliyyə-iqtisadi vəziyyətinin təhlili, inkişaf qanunauyğunluqlarının və meyllərinin müəyyənləşdirilməsi onun maliyyə hesabatlarının göstəricilərinin öyrənilməsinə əsaslanır.

Maliyyə və iqtisadi xarakterli qərar qəbuletmə prosesləri, ilk növbədə maliyyə vəziyyətinə görə hesablanan maliyyə vəziyyətinin göstəriciləri olan konkret faktiki məlumatlarla işləməyə əsaslanır. Bu məlumatlar, bir qayda olaraq, baş verən maliyyə və iqtisadi fəaliyyət hadisələrini əks etdirən ölçülə bilən xərc göstəriciləridir.

Maliyyə hesabatlarının vahid xərc xarakterinə görə ümumi müqayisəli olması onların müqayisəli olmasını təmin edir.

Bir müəssisənin gəlir və xərclərinin analizinin effektivliyi əsasən onun informasiya və metodiki dəstəyindən asılıdır.

Tənzimləmə və planlaşdırma xarakterli məlumat mənbələrinə müəssisədə hazırlanan bütün növ planlar (uzunmüddətli, cari, əməliyyat, texnoloji xəritələr), habelə tənzimləyici materiallar, smeta sənədləri, qiymət etiketləri, layihə tapşırıqları və s. aiddir.

Mühasibat xarakterli məlumat mənbələri mühasibat, statistik və əməliyyat mühasibat sənədlərini, habelə bütün hesabat növlərini, ilkin mühasibat sənədlərini ehtiva edən bütün məlumatlardır.

Təhlilin informasiya təminatında aparıcı rol iqtisadi hadisələrin, proseslərin və nəticələrin ən dolğun əks olunduğu mühasibat və hesabat aiddir. Birincil və konsolidasiya edilmiş mühasibat reyestrlərində və hesabatlarda olan məlumatların vaxtında və tam təhlili, daha yaxşı iş nəticələrinə nail olmaq üçün lazımi düzəldici tədbirlərin qəbul edilməsini təmin edir (Чуев, И. Н., 2019).

Mühasibat sənədləri arasında ən əhəmiyyətli hesabat formaları aşağıdakılardır: Balans hesabatı, Maliyyə nəticələri haqqında hesabat, Kapitaldakı dəyişikliklər haqqında hesabat, Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat, Balansa və maliyyə nəticələrinə dair açıqlamalar .

Maliyyə nəticələrinin formalaşması, paylanması və istifadəsinin təhlili üçün məlumat mənbələri müəssisənin sənədləridir.

Bir təşkilatın gəlirliliyini analiz etmək üçün əsas məlumat mənbəyi maliyyə nəticələri haqqında hesabatdır. Gəlir və xərcləri strukturun fərqli hissələri üçün ayrıca göstərmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Adi fəaliyyətlərdən qazanılan gəlir və xərclər əsas fəaliyyətlərdən - məhsul, mal, iş, xidmət istehsalı və satışından qazanılan gəlir, xərc və mənfəət barəsində informasiya verir.

Qurumun gəlirlərinin əsas növü, aktiv dövriyyə və orta ödəmə dövrü olan mallar, məhsullar, iş və xidmətlər satışından əldə olunan gəlir kimi mühüm fəaliyyət göstəricilərinin analizi və dəyərləndirilməsi üçün informasiya bazası yaratmaq üçün istifadə olunur.

Hesabat, satış gəlirləri ilə satılan malların, məhsulların, işlərin və xidmətlərin dəyəri arasındakı fərq kimi hesablanmış ümumi gəliri ehtiva edir və gəlirin istehsal xərclərini əhatə edib etmədiyini təyin etməyə imkan verir.

Digər gəlir və xərclər digər gəlir və xərcləri əks etdirir. Digər gəlir və xərc göstəriciləri digər təşkilatların fəaliyyətində iştirak, birgə fəaliyyət, aktivlərin silinməsi və yenidən qiymətləndirilməsi, müxtəlif maliyyə alətləri üzrə alınan və ödənilən faizlər və s. əks etdirir.

Son fəaliyyət göstəricisi hesabat dövrünün xalis (bölüşdürülmüş) mənfəətidir. Sahiblərin qərarı ilə xalis mənfəət dividend ödəmək, ehtiyat və digər fondlar yaratmaq və işçilər üçün maddi təşviq üçün istifadə edilə bilər.

Qalan xalis mənfəətin bölünməmiş hissəsi sonrakı fəaliyyətlərə yenidən yatırılır və təşkilatın kapitalının artmasına kömək edir.

Müəssisənin fəaliyyətinin maliyyə nəticələrinin təhlili məcburi bir element kimi, ilk növbədə, cari təhlil olunan dövr üçün hər bir göstəricidəki dəyişikliklərin öyrənilməsini (hesabat dövrü maliyyə nəticələrinin göstəricilərinin “üfüqi təhlili”) əhatə edir; ikincisi, müvafiq göstəricilərin quruluşunun və onların dəyişikliklərinin öyrənilməsi (adətən göstəricilərin “şaquli təhlili” adlanır); üçüncüsü, bir sıra hesabat dövrləri üçün maliyyə nəticələri göstəricilərindəki dəyişiklik dinamikasının ən azı ən ümumiləşdirilmiş şəkildə öyrənilməsi (yəni göstəricilərin “trend təhlili”) olur.

Müəssisənin maliyyə nəticələrinin təhlilinin məqsədi bu prosesi həm bütöv, həm də mənfəət xərclərinin ayrı-ayrı sahələrində optimallaşdırma yollarını müəyyənləşdirməkdir. Mənfəətdən istifadənin təhlilinin əsas məqsədi hesabat dövrü üçün mənfəətin bölüşdürülməsində dinamikada planla müqayisədə inkişaf edən meylləri və nisbətləri müəyyənləşdirməkdir.

Maliyyə nəticələrinin göstəricilər sisteminə yalnız mütləq (mənfəət) deyil, həm də iqtisadi səmərəliliyin nisbi göstəriciləri daxildir.

Yekun maliyyə nəticəsinin formalaşması bir çox amillərdən təsirlənir və əsasən əldə olunan mənfəətin həcminə, bir tərəfdən satış həcminə və məhsullar üçün müəyyən edilmiş qiymətlərin səviyyəsinə, digər tərəfdən istehsal xərcləri və tələb olunan xərclər də təsir edir (Савицкая, Г. В., 2019).

Mənfəət miqdarına təsir edən bütün bu amillər bir çox şərtlərin funksiyasıdır. Beləliklə, ilk növbədə, satış həcmi ticarət işinin səmərəliliyindən asılıdır: məhsullarının satışı üçün əlverişli şərait yaratmaq qabiliyyətindən, yəni reklam, satış təşkil etmək, qiymət və məhsul siyasətlərini formalaşdırmaq; ikincisi, istehsal xərclərinin səviyyəsi istehsalın və əməyin təşkili, seçilmiş texnologiya, müəssisənin texniki təchizatının rasionallığından asılıdır.

Mənfəəti təyin edən ən vacib amillər bunlardır:

- yeniliklərin tətbiqi;
- risk qorxusunun olmaması (mənfəət mənbəyi kimi risk);
- vəsaitlərdən səmərəli istifadə;
- fəaliyyətin optimal həcmələrinə nail olmaq.

Qazanc mənbəyi kimi yeniliklərin tətbiqi daha yüksək keyfiyyətli yeni məhsulun (xidmətin) istehsalını (satışını), yeni bazarın inkişafını, təşkilati və idarəetmə yeniliklərini, yeni mal mənbələrinin inkişafını əhatə edir. İnnovasiyaların tətbiqindən mənfəətin daxil olma müddəti aşağıdakı amillərlə müəyyən edilir: ixtiranın əhəmiyyəti, bu məhsulun (xidmətin) təmin etdiyi ehtiyacların əhəmiyyəti və sabitliyi, fəaliyyətin mahiyyəti.

Xalis mənfəətin miqdarı və böyüməsi ehtimalı bir sıra amillərdən çox asılıdır, bunlardan ən əsası bunlardır:

- satış həcmi,
- ticarətin quruluşu,
- mənfəətə daxil olan başqa gəlir və xərclərin məbləği (alınan və ödənilən faizlər, digər təşkilatlarda iştirakdan əldə edilən gəlirlər, digər gəlir və xərclər),

- mənfi vergi dərəcəsi.

Şirkətin maliyyə nəticələrinin analizi onun maliyyə vəziyyətinin güclənməsində mühüm rol oynayır. Müəssisə mənfi qazanmadan tərəqqi edə bilməz, bu səbəbdən maliyyə fəaliyyətinin optimallaşdırılması vəzifəsi iqtisadi bir qurum üçün həyati əhəmiyyətə sahibdir. Maliyyə analizinin nəticələri xüsusi diqqət istəyən zəif yerləri aşkar etməyə və onları aradan qaldırmaq üçün tədbirlər hazırlamağa imkan verir.

III FƏSİL. PƏRAKƏNDƏ TİCARƏT MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ GƏLİRLƏRİN VƏ XƏRCLƏRİN UÇOTUNUN APARILMASININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Ticarət müəssisəsinin fəaliyyət sahəsi üzrə gəlir və xərclərinin sənədləşdirilməsi və mühasibat uçotunun ümumi aspektləri

Dünyada iqtisadi əlaqələrin inkişafı, istehsal və xidmətlərin genişləndirilməsi, məqsədli gəlir gətirən fəaliyyətlərin həyata keçirilməsinə ehtiyac daimi əmək məhsuldarlığı, şirkətlərdə xərclərin azaldılması və mənfəətin artırılması, gəlir və xərclərin uçotunun aparılması zərurətini tələb edir. Gəlir və gəlir mənbələri genişlənir və normal fəaliyyətdən əlavə investisiya, yenilik və digər gəlir növlərinin meydana çıxması bu fəaliyyətlərdən əldə olunan gəlir və xərclərin əks olunmasını tələb edir. Xüsusilə gəlir və xərclərin sektoral xüsusiyyətlərinin mövcudluğu daha çox şəffaflıq tələb edir. Bu baxımdan gəlir və xərclərin uçotu və təhlili şəbəkənin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq ən vacib məsələlərdən biridir. Dünya praktikasında, xərclərin optimallaşdırılması, xərclərin, məlumatların və verilənlər bazalarının struktur təhlili, həmçinin xərclərin optimallaşdırılması yolu ilə yüksək performanslı layihələrin nəzəri və praktik əsaslarını yaxşılaşdırmaq üçün tədqiqatlar aparılır.

Mühasibat uçotunda yaranan məlumatların etibarlı olması üçün, təşkilatın eyni dövrə aid olan gəlir və xərclərini qəbul etdiyi iqtisadi həyatdakı bütün faktlar müvafiq ilkin mühasibat sənədləri ilə rəsmiləşdirilməlidir (Атаулов, Р.Р., 2015).

Komissiyanın nəticələrinə görə, təşkilatın adi fəaliyyətlər üzrə gəlir və xərclərinin tanınması və həyata keçirildiyi iqtisadi həyat faktlarının qeydiyyatı maliyyə hesabatlarında ikiqat qeyd üsulu ilə həyata keçirilir. Daha əvvəl də vurğuladığımız kimi, hesabat planı və maliyyə və təsərrüfat fəaliyyətinin aparılması üçün təlimat, təşkilatların maliyyə və təsərrüfat fəaliyyətinin planlaşdırılması və istifadəsi üçün metodoloji təlimatlara tam uyğundur (Astaxov V.P., 2016).

Maliyyə Nazirliyinin əmri ilə təsdiq edilmiş Dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən təşkilatlarda mühasibat uçotunun təşkili və aparılması barəsində 15201202090002 sayılı mühasibat uçotunun dövlət qeydiyyatı Q-2 qaydalarına uyğun olaraq malların (işlərin) satışı , xidmətlər maliyyə nəticələri hesabatına uyğundur:

- satışdan qazanılan gəlir;
- satılan mal və məhsulların (işlərin, xidmətlərin) dəyəri;
- satışdan qazanılan ümumi mənfəət;
- iş xərcləri;
- inzibati xərclər;
- başqa gəlir;
- başqa xərclər;
- satışdan qazanılan mənfəət (zərər);
- vergiyə qədər mənfəət (zərər).

Satış və inzibati xərclər, gəlir və xərclərin müqayisəsindən asılı olmayaraq hər satış əməliyyatı üçün əməliyyat xərcləri kimi gəlir miqdarını azaldır. Hesabat dövründə edilən bütün satış və alış-verişlərə istinad edirlər.

Satışdan qazanılan ümumi mənfəət, əlavə dəyər vergisi, aksiz vergisi və satış vergisi olmadan mənfəət məbləği ilə hazır məhsulların (işlərin, xidmətlərin) satış qiyməti ilə satılan malların faktiki alış qiyməti arasındakı fərq kimi təyin olunur. Malların (işlərin, xidmətlərin) dəyəri ticarət və inzibati xərcləri ümumi hesabatdan bu hesabat dövrü ilə bağlı xərclər çıxılmadan təyin olunur.

Sadaladıqlarımıza əsasən deyə bilərik ki, Hesab 601 Satışlar təşkilatın adi fəaliyyəti ilə bağlı olan gəlir və xərclər barəsində məlumatları ümumiləşdirmək, o cümlədən, onlar üzrə maliyyə nəticələrini təyin etmək məqsədi güdür. Bu hesab xüsusilə gəlir və xərcləri əks etdirir:

- öz istehsalımızın hazır məhsulları və yarımfabrikatları;
- sənaye xarakterli işlər və xidmətlər;
- qeyri-sənaye xarakterli iş və xidmətlər;

- alınmış məhsullar (tamamlamaq üçün alınmışdır);
- tikinti, quraşdırma, dizayn və tədqiqat, geoloji kəşfiyyat, tədqiqat və s. işləri;
- mallar;
- mal və sərnişin daşınması xidmətləri;
- nəqliyyat və ekspedisiya və yükləmə-boşaltma əməliyyatları;
- rabitə xidmətləri;
- əmlaklarının icarə müqaviləsi əsasında müvəqqəti istifadəsi (müvəqqəti saxlanması və istifadəsi) üçün ödəniş müqabilində (bu təşkilatın fəaliyyətinin mövzusu olduqda).

Mühasibat uçotunda tanındıqda, mal, məhsul satışından, işin yerinə yetirilməsindən, xidmət göstərilməsindən və s.-dən əldə olunan gəlirlərin məbləği 601 Satış hesabının krediti və 62 Alıcı və müştərilərlə hesablaşmalar hesabının debetində əks olunur. Eyni zamanda satılan malların, məhsulların, işlərin, xidmətlərin və s.-nin dəyəri 204 Hazır məhsul, 205 Mallar, 701 Satışın maya dəyəri, 202 İstehsalat (iş və xidmət) məsrəfləri və s. hesablarının krediti hesabından 601 Satış hesabının debetinə silinir.

601 "Satış" hesabına alt hesablar açıla bilər:

- 601-1 Məhsulların satışı
- 601-2 Xidmətlərin təqdim edilməsi və işlərin görülməsi üzrə gəlir
- 601-3 İnşaat müqavilələri üzrə gəlir
- 601-4 Royalti gəliri
- 601-5 Əməliyyat icarəsi üzrə gəlir
- 601-6 Başqa əməliyyat gəliri.

Sənaye müəssisələri göndərilən məhsullar, görülən işlər və göstərilən xidmətlər üçün hesablaşma sənədlərini ödəmə üçün alıcılara (müştərilərə) təqdim etdikdə, orada göstərilən məbləğlər 601 Satış hesabına, 211 Alıcı və müştərilərdən qısamüddətli debitor borcları hesabının debetinə köçürülür. Ayrıca, göndərilən

məhsulların, işlərin və xidmətlərin dəyəri 701 Satış dəyəri krediti və 801 Ümumi mənfəət (zərər) hesabının debetindəki digər hesablardan silinir.

Məhsulların (malların, işlərin, xidmətlərin) satışından alınan nəticələr aylıq 601 Satış hesabından 801 Ümumi mənfəət (zərər) hesabına silinir.

Məhsulların (işlərin, xidmətlərin) və malların satışından əldə olunan mənfəət (zərər), məhsullar (işlər, xidmətlər) satışları ilə Rusiya qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş vergilər və digər məcburi ödənişlər istisna olmaqla cari qiymətlərlə satışdan əldə edilən gəlir arasındakı fərq kimi müəyyən edilir.

601 Satışlar analitik uçotu hər bir satılmış mal, məhsul, yerinə yetirilmiş iş, göstərilən xidmətlər və s. nəzərə alır. Bundan əlavə, bu hesab üçün analitik göndərmə pərakəndə satış sahəsi və təşkilatı idarə etmək üçün tələb olunan başqa sahələr üçün də həyata keçirilə bilər.

İqtisadi həyat faktlarının qeydiyyatı barədə bir nümunə verək, bunun nəticəsində "SAB" MMC-də əldə edilmiş məlumatlardan istifadə edərək təşkilatın adi fəaliyyəti üçün gəlir və xərclərin tanınması baş verir.

Məhsulların (malların, işlərin, xidmətlərin) alıcısı ilə əvvəllər bağlanmış satış müqaviləsi, ona verilmiş və alıcı təşkilatın rəhbəri tərəfindən qəbul edilmiş ödəniş üçün hesab-faktura, maddi sərvətlərin anbardan köçürülməsi üçün hesab-faktura hazır məhsullar (mallar), fakturalar- qaimələr, müştərilərə məhsulların (malların, işlərin, xidmətlərin) satışından əldə olunan gəlir şəklində mühasib, əsas fəaliyyətdən əldə olunan gəlirin tanınması haqqında qeydlər edir:

Dt hesabı 62 "Alıcılar və müştərilərlə hesablaşmalar", analitik uçotun müvafiq hesabı;

Kt hesabı 601 "Satış", alt hesab 601/2 "Xidmətlərin göstərilməsi və işlərin görülməsi üzrə gəlir", 520,565 manat məbləğində müvafiq analitik hesab. (ƏDV nəzərə alınmadan)

Dt hesabı 62 "Alıcılar və müştərilərlə hesablaşmalar", analitik uçotun müvafiq hesabı;

Dt hesabı 241 "Əvəzləşdirən ƏDV", alt hesab 226 "ƏDV sub-uçot hesabı", 93,701 manat 70 qəpik məbləğində müvafiq analitik hesab.

və eyni zamanda, ƏDV hesablanması:

Dt hesabı 241 Əvəzləşdirən ƏDV, alt hesab 226 ƏDV sub-uçot hesabı;

Kt hesabı 521-2 Vergi öhdəlikləri-ƏDV, analitik hesab 241 Əvəzləşdirilən ƏDV 93,701 manat 70 qəpik.

Satış şirkətin mağazasında baş verərsə, alıcı fiziki şəxsdirsə və ödəmə təşkilatın mağaza struktur bölməsinin kassasına nağd şəkildə ödənilirsə, qeydiyyat belədir:

Dt hesabı 221 Kassa, subhesab 211 Alıcıların və sifarişçilərin qısamüddətli debitor borcları Kt hesabı 601 Satış, alt hesab 601/2 Xidmətlərin göstərilməsi və işlərin görülməsi üzrə gəlir, 93,10 manat (ƏDV daxil olmaqla) müvafiq analitik hesab

Alıcı bankdakı plastik kart hesabından və ya Şirkət lehinə çek yazdığı bir hesabdən ödəniş vəsaitlərindən istifadə edirsə, qeydiyyat aşağıdakı kimidir:

221 Dt hesabı 222 Yolda köçürmələr Kt hesabı 601 Satış, althesab 601/2 Xidmətlərin göstərilməsi və işlərin görülməsi üzrə gəlir, 73,00 manat (ƏDV daxil olmaqla) məbləğində müvafiq analitik hesab.

Mühasibat uçotu və hesabatı haqqında Plana uyğun olaraq mühasibat mənfəəti (zərər) təşkilatın bütün maliyyə əməliyyatlarının mühasibat uçotu və balans maddələrinin qiymətləndirilməsi əsasında hesabat dövrü üçün müəyyən edilmiş son nəticədir (mənfəət və zərər).

Mənfəət və zərər hesabı altında 8-ci bölmə Mənfəətlər (zərərlər) sintetik hesabı nəzərdə tuturlur (Cədvəl 8).

Cədvəl 8: Mənfəətlər (Zərərlər) hesabı

8 MƏNFƏƏTLƏR (ZƏRƏRLƏR)				
80		Ümumi mənfəət (zərər)		
	801	<u>Ümumi mənfəət (zərər)</u>		
81		Asılı və birgə müəssisələrin mənfəətlərində(zərərlərində) pay		
	811	<u>Asılı və birgə müəssisələrin mənfəətlərində(zərərlərində) pay</u>		

Mənbə: muhasiz.az internet sahifəsindən götürülüb.

Hesablama Planının 80-ci bölməsi mənfəət və zərər hesabatında təqdim olunan ümumi mənfəət (zərər) haqqında məlumatların toplanmasını nəzərdə tutur.

Ümumi mənfəət, Hesablama Planının 7-ci hissəsinə uyğun olaraq hesablanmış xərclərin Hesablama Planının 6-cı hissəsində göstərilən ümumi gəlirdən çıxılması yolu ilə müəyyən edilir.

Hesabat dövrünün axırında 801 Ümumi mənfəət (zərər) hesabı 341 Hesabat dövrü üçün xalis mənfəət (zərər)" hesabı ilə bağlanır.

Cədvəl 9: Direktorlar şurasının səhmdarlara dividend ödənişi

N	Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit	Məbləğ
1	Hesabat dövrünün bağlanması	801 "Ümumi mənfəət (zərər)"	341 "Hesabat dövründə xalis mənfəət (zərər)"	26 000
2	Xalis gəlir əvvəlki illərin bölüşdürülməmiş mənfəətinə qarşı silinir.	341 "Hesabat dövründə xalis mənfəət (zərər)"	343 "Keçmiş illər üzrə bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər)"	26 000
3	Səhmdarlara dividendlər ödəniləcəkdir.	343 "Keçmiş illər üzrə bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər)"	344 "Elan edilmiş dividendlər"	13 500
4	Səhmdarlara dividendlərin ödənilməsi.	344 "Elan edilmiş dividendlər"	223 "Bank hesablaşma hesabları"	13500

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanıb

Misal üçün. Hesabat dövrünün nəticələrinə görə şirkət 26.000 manat xalis mənfəət əldə etdi. Şirkətin idarə heyəti bu mənfəətin 50% -ni səhmdarlara dividend şəklində ödəməyə qərar verdi. (Cədvəl 9).

Yekun maliyyə nəticəsi (xalis mənfəət və ya xalis zərər) adi fəaliyyətdən əldə olunan maliyyə nəticəsindən və digər gəlir və xərclərdən ibarətdir. 80 "Mənfəət və zərər" hesabının debeti zərərləri (zərərlər, xərclər), kredit isə təşkilatın mənfəətlərini (gəlirlərini) əks etdirir. Hesabat dövrü üçün debet və kredit dövriyyələrinin müqayisəsi hesabat dövrünün yekun maliyyə nəticəsini göstərir.

Təşkilatın fəaliyyətinin maliyyə nəticəsi hesabat ilinin nəticələrinə əsasən əldə edilmiş mənfəət və ya zərər göstəricisi ilə müəyyən edilir.

İllik maliyyə nəticəsi hesabat ili ərzində 80 "Mənfəət və zərər" hesabı üzrə yığım əsasında formalaşır və hesabın debet və kredit dövriyyələri arasındakı fərq kimi müəyyən edilir. Hesabat ili üçün təşkilatın əldə etdiyi maliyyə nəticəsi, təşkilatın öz kapitalında artım və ya azalmaya səbəb olur.

"Təşkilatın maliyyə hesabatları"na uyğun olaraq, maliyyə nəticələri barədə hesabat bir neçə informasiya zonasına bölünərək analitik prinsipə əsaslanır:

- 1) malların, məhsulların, işlərin, xidmətlərin satışı;
- 2) digər ticarət əməliyyatlarından gəlir və xərclər;
- 3) əməliyyat olmayan gəlirlər və xərclər;
- 4) gəlir vergisi, fəvqəladə xərclər və gəlir.

Bunlar da öz əksini müvafiq olaraq Hesablar Planında bölmə 6 "Gəlirlər" və Bölmə 7 "Xərclər" hesablarında tapır (Cədvəl 10(Əlavə 1-ə bax) və Cədvəl 11).

Cədvəl 11: Hesablar Planında Bölmə 6 “Xərclər”

7	XƏRCLƏR				
	70			Satış qiyməti	
		701		Satış qiyməti	
	71				
		711		Ticarət xərcləri	
	72			Ticarət xərcləri	
		721			
	73			İnzibati xərclər	
		731		İnzibati xərclər	
	74				
		741		Digər əməliyyat xərcləri	
	75			Digər əməliyyat xərcləri	
		751			
	76			Xərclər	
		761		Xərclər	

Mənbə: muhasib.az

Qeyd edək ki, təşkilatın yarandığı tarixdən məcmu cəmi ilə hesablanan bölüşdürülməmiş xalis mənfəətin məbləği, ani dəyər kimi (hesabat tarixinə) maliyyə vəziyyəti hesabatında (balansda) təşkilatın "Kapital və ehtiyatlar" bölməsində açıqlanmalıdır. Bu isə Hesablar Planının 3-cü bölməsi olan “Kapital” bölməsində öz əksini tapır (Cədvəl 12).

Cədvəl 12: Hesablar Planı Bölmə 3 “Kapital”

3	KAPİTAL			
	30		Ödənilmiş nizamnamə (nominal) kapital	
		301	<u>Nizamnamə (nominal) kapitalı</u>	
		302	<u>Nizamnamə (nominal) kapitalın ödənilməmiş hissəsi</u>	
	31		Emissiya gəliri	
		311	<u>Emissiya gəliri</u>	
	32		Geri alınmış kapital (səhmlər)	
		321	<u>Geri alınmış kapital (səhmlər)</u>	
	33		Kapital ehtiyatları	
		331	<u>Yenidən qiymətləndirilmə üzrə ehtiyat</u>	
		332	<u>Məzənnə fərgləri üzrə ehtiyat</u>	
		333	<u>Qanunvericilik üzrə ehtiyat</u>	
		334	<u>Nizamnamə üzrə ehtiyat</u>	
		335	<u>Digər ehtiyatlar</u>	
	34		Bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər)	
		341	<u>Hesabat dövründə xalis mənfəət (zərər)</u>	
		342	<u>Mühasibat uçotu siyasətində dəyişikliklərlə bağlı mənfəət (zərər) üzrə düzəlişlər</u>	
		343	<u>Keçmiş illər üzrə bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər)</u>	
		344	<u>Elan edilmiş dividendlər</u>	

Mənbə: muhasib.az

Eyni zamanda, müxtəlif amillərin təsiri altında bölüşdürülməmiş mənfəət / örtülməmiş zərərin həcmindəki dəyişiklik “Təşkilatın kapitalında dəyişikliklər haqqında hesabat”da açıqlanmalıdır (Калайда О. М., 2015).

Bundan əlavə, illik maliyyə hesabatlarının əlavələrində aşağıdakı halları izah etmək və açıqlamaq lazımdır:

- satış gəlirləri və mənfəətindəki dəyişiklik səbəbləri, ən böyük ticarət əməliyyatları;

- investisiyalardan və faizlərdən gəlir;

- faiz ödənişləri;
- uzunmüddətli istifadənin maddi əmlakı ilə əməliyyatlar, bu əməliyyatlardan əldə olunan gəlir və zərərlər;
- tipik olmayan maddələr daxil olmaqla ən əhəmiyyətli əməliyyat olmayan gəlir və zərərlər.
- təsadüfi hadisələrin nəticələri. Təsadüfi hadisələrin iqtisadi fəaliyyətin nəticələrinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərməsi halında, təsadüfün, qeyri-müəyyənliyin və onun baş vermə faktının mahiyyətini, maliyyə nəticələrinin qiymətləndirilməsini və ya belə bir qiymətləndirmənin olmamasının səbəblərini izah etmək lazımdır;
- mühasibat siyasətindəki dəyişikliklərin iqtisadi fəaliyyətin maliyyə nəticələrinə təsiri, əvvəlki və gələcək hesabat dövrlərinin nəticələrində qiymətləndirilməsi;
- bölüşdürülməmiş mənfəətin formalaşması, örtülü zərərin yaranma səbəbləri, gələcəkdə onu örtmə ehtimalı.

Qeyd edək ki, şərti xərclər həmişə mənfəət vergisinə bərabər olmur, çünki mühasibat uçotu ilə vergi tutulan gəlir arasında fərq ola bilər. Bu fərq, mühasibat uçotuna dair normativ hüquqi aktlarda və Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində müəyyən edilmiş xərclərin və gəlirlərin tanınması üçün fərqli qaydaların tətbiqi nəticəsində meydana gəlir.

Nəzəri və tətbiqi sahə tədqiqatları sahəsində gəlir və xərclərin uçotu və təhlilinə bir çox yanaşma mövcuddur, lakin elmi və praktik tədqiqatlarda bu hesabın beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması və xərclərin azaldılması üçün hələ də hərtərəfli tədbirlər hazırlanmalıdır. Bu, milli iqtisadiyyatın aparıcı sahələrinin modernləşdirilməsi və şaxələndirilməsi prosesində yol nəqliyyatında mühasibat uçotunun təkmilləşdirilməsi üçün elmi tədqiqatların əsasını qoymuşdur.

Yerli müəssisələrin səmərəli idarə olunması, müəssisələrin qazancının artırılması, vaxt xərcləri daxil olmaqla xərclərin optimallaşdırılması və müəssisələrin gəlirliliyinin artırılması üçün geniş tədbirlər görülür.

Müəssisələrdə gəlir və xərclərin uçotu və təhlili üzrə tədqiqat işləri İqtisadi və Biznes Tədqiqatları Mərkəzi (CEBR), Amerika Mühasibat Bürosu (ACIPA), Harvard Universiteti (ABŞ) daxil olmaqla dünyanın aparıcı tədqiqat mərkəzləri və universitetləri tərəfindən aparılır, Oxford Universiteti (Böyük Britaniya), Beynəlxalq Mühasiblər Federasiyası (IFAC), Beynəlxalq Audit Şirkəti KPMG, Nevin İqtisadi Tədqiqatlar İnstitutu, NERI, Ümumdünya Mühasiblər Konqresi (WCA), Şotlandiyanın İcazəli Mühasiblər İnstitutu (Şotlandiya) , Finlandiya Universiteti, Rusiya Elmlər Akademiyasının İqtisadi Proqnozlaşdırma İnstitutu (Rusiya) və digər elmi qurumlar.

Bu tədqiqatın məqsədi ticarət müəssisələrində gəlir və xərclərin uçotu və təhlilinin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş tövsiyələr və təkliflər hazırlamaqdır.

Bütün şirkətlər kimi, avtomobil şirkətləri də gəlir və xərcləri səmərəli idarə etməyə, qruplaşdırmağa, qeydiyyatı almağa, xidmət keyfiyyətini yaxşılaşdırmağa və səmərəliliyi artırmağa imkan verən öz şəbəkə xüsusiyyətlərinə malikdir.

Gəlir və xərclərin və mühasibat problemlərinin müəssisənin mühasibat siyasətində əks olunması, istehsalın maya dəyəri və sərf olunan vaxtın optimallaşdırılmasına, bununla da gəlirliliyin artırılmasına və nəticədə mənfəətin artmasına kömək edəcəkdir. Buna görə mühasibat siyasətini hazırlayarkən ən optimal mühasibat metodlarını seçməlidir. Yəni bir mühasibat siyasətini formalaşdırmaq üçün müəssisənin əsas gəlir mənbəyini və xərc strukturunu formalaşdırmaq lazımdır və bu sənədlər üçün ən uyğun uçot metodları bu sənəddə öz əksini tapmalıdır.

Ticarət müəssisələrinin uçot siyasəti əsas vəsaitlərin köhnəlmə dərəcələrini, istismar müddətini, uçot və silinmələri, təmir xərclərini, əsas fondların modernləşdirilməsini və yenidən qurulmasını, bu halda faydalı istismar müddətindəki dəyişiklikləri, amortizasiyanı əks etdirir.

3.2. Ticarət müəssisəsinin fəaliyyət sahəsi üzrə gəlir və xərclərinin uçotu metodikasının təkmilləşdirilməsi: mühasibat reyestrlərində məlumatların formalaşdırılması istiqamətləri

Mühasibat uçotu siyasəti mühasibat uçotu hesablarının iş planının, ilkin sənədlərin formalarının, mühasibat reyestrlərinin, inventarizasiyanın cədvəli və qaydalarının, aktiv və öhdəliklərin qiymətləndirilməsi metodlarının, sənəd dövriyyəsinin cədvəlinin və qaydalarının təsdiqlənməsini nəzərdə tutur.

Şirkətin fəaliyyət sahəsindən asılı olaraq mühasibat siyasətinin düzgün inkişafı, mühasibat uçotu prosesinin tənzimlənməsinə və iqtisadi göstəricilərin dəyərinə əhəmiyyətli təsir göstərməsinə imkan verəcəkdir (Крылов С.И., 2016).

Birinci istiqamət, uzunmüddətli icra müddəti olan müqavilələr üzrə gəlirin daha rəşional uçotunun tətbiqi ilə əlaqələndirilir.

Digər bir vacib cəhət də uzunmüddətli müqavilələr üzrə hesabat dövrləri üzrə gəlir tanınmasının paylanmasıdır. Gəlir meydana gətirmə anını təyin edən hallar, müqavilə şərtlərində müəyyən bir əsas gətirmədikləri təqdirdə mühasibat və gəlir vergisi bəyannamələrində "Maliyyə nəticələri haqqında hesabat" tərtib etmək məqsədi ilə fərqli olaraq qəbul edilə bilər.

Tədqiq olunan təşkilat üçün mühasibat xidmətlərinin göstərilməsi daha çox müştərilər üçün rüblük hesabatların hazırlanması ilə əlaqəli olduğundan, konsaltinq təşkilatının özü üçün görülən işlərin mərhələsini təyin edərəkən gəlirin tanınması və imzalanma faktı görülən iş üçün qəbul sənədi hesabat verildikdən sonrakı ayın son günü müəyyən edilə bilər. Bu, təqvim ili ərzində xidmətlərin göstərilməsi üçün vaxtı bərabər paylamağa imkan verəcəkdir.

İkinci istiqamət hesabat dövrləri üçün xərclərin tanınmasının uçotuna aiddir.

Maliyyə və mühasibat siyasətinin təkmilləşdirilməsi və maliyyə nəticələri baxımından həyata keçirilməsinə dair tövsiyələrin tədqiqi aparılan təşkilatın praktikasına tətbiqi mühasibat və analitik işlərin keyfiyyətini artıracaq, idarəetmə qərarlarının etibarlılığını və səmərəliliyini artıracaq və eyni zamanda bir sıra rəqabət üstünlükləri verir.

Cari mühasibat həlləri simulyasiyalara tabedir. Azərbaycan iqtisadiyyatındakı dəyişikliklər və təkmilləşdirilmiş milli mühasibat qaydalarının tətbiqi ilə eyni vaxtda sahibkarlıq subyektlərində mühasibat uçotunda yerinə yetirilən funksiyalar da dəyişdi.

Sahibkarlıq subyektlərində mühasibat uçotu vahid bir məlumat sistemi kimi təsvir olunan vəzifəsindən irəli gələn bir çox fərqli funksiyaları yerinə yetirməlidir. Mühasibat uçotunun son hədəfi ticarətlə əlaqəli məlumatların hazırlanmasıdır. Bu səbəbdən məlumat funksiyası mühasibat uçotunun əsas funksiyasıdır. Doğru fikirləri formalaşdırmaq və düzgün qərarlar vermək üçün iş prosesləri ilə əlaqəli məlumatların yaradılması və istifadəçilərin məlumat ehtiyaclarına uyğunlaşmaqdan asılıdır. Müasir mühasibat sistemi həm daxili (müəssisədən) məlumat istifadəçilərinə, həm də müəssisə mühitindən kənar istifadəçilərə yönəldilmişdir.

Mühasibat sistemindən məlumat alan alıcıların bu təsnifatı nəzərə alınaraq daxili və xarici mühasibat məlumatlarının funksiyası fərqləndirilə bilər. Daxili informasiya funksiyasının icrası, müxtəlif iyerarxiyalar və təşkilati səviyyələr nəzərə alınmaqla vaxtaşırı müəssisənin düzgün idarə olunması üçün hazırlanan iqtisadi və maliyyə məlumatlarının verilməsində müşahidə olunur. Bu məlumatlar maliyyə hesabatları və dövrü hesabatlar şəklində menecerlərə çatdırılır.

Mühasibat daxili bir məlumat funksiyasını həyata keçirməklə, istifadəçilərə və sistemin özünə bütün idarəetmə funksiyaları üçün məlumat xidmətlərini idarə etmək imkanı verir: planlaşdırma, təşkilat, motivasiya və nəzarət koordinasiyası. Digər tərəfdən, xarici bir məlumat funksiyası ilə mühasibat uçotu, xüsusən səhmdarlar, ortağ sahiblər və digər investorlar, banklar (kreditorlar), müqavilə bağlayan tərəflər, yerli cəmiyyətlər və dövlət qurumları, nazirliklər, statistik məlumatlar üçün müəssisə mühitindən müvafiq qurumlara məlumat verməlidir.

Mühasibat uçotu nəticəsində bir şirkətin maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsində xarici istifadəçilər üçün faydalı olan məlumatların əksəriyyəti maliyyə hesabatlarına daxil edilir. Düzgün həyata keçirilmiş mühasibat məlumat funksiyası aşağıdakı detallı funksiyaların yerinə yetirilməsinə imkan

verməlidir: mühasibat sistemində məlumatların işlənməsinin son məhsulu barədə hesabat vermək, yəni daxili və xarici alıcıların ehtiyacları nəzərə alınmaqla hesabatların, maliyyə hesabatlarının və statistik hesabatların hazırlanması. Məlumat həm müəssisənin fəaliyyətinin ümumi icmalını göstərən hesabatlarda, həm də xüsusi problemlərlə əlaqəli hesabatlarda və ya bəyanatlarda təqdim olunur.

Bu hesabatlar və bəyanatlar mühasibat sistemi tərəfindən verilən əsas məlumat daşıyıcılarıdır.

- Cihazların və vasitələrin mühasibat və qeydiyyatında bütün sənədləri, mühasibat kitablarını və maliyyə hesabatlarını məhkəmələrdə, cinayət bölmələrində və ya daxili vergilər üçün tələb olunan ofislərdə qanuni və vergi etibarlı sübut kimi təqdim etməyə imkan verən bir şəkildə ifadə olunan sübuti icraat. Mühasibat sənədlərini aparmaq öhdəliyi sayəsində müəssisədə hər hansı bir işə dair dəlil tapmaq mümkün olur.

-İş təsərrüfat subyektlərində müxtəlif həlledici vəziyyətləri izah edən məlumatlar təqdim edərək fəaliyyətlərin optimal ssenarisini seçmək üçün əsas yaratma ehtiyacı kimi xarakterizə olunan optimallaşdırma.

Tipik olaraq, mühasibat uçotu yalnız mühasiblər üçün deyil, hətta ilk növbədə menecerlər və direktorlar üçün də bir sorgudur. Mühasiblər davamlı olaraq şirkətdəki qərar qəbul edənlərdən cavab almasını istəməlidirlər, çünki bir çox əməliyyat kitablara, daha sonra açıq cavabı olmadan ifadələrə daxil edilməyəcəkdir. Bu vəziyyət bir çox qiymətləndirmə elementini özündə cəmləşdirən beynəlxalq standartların yaradılmasından qaynaqlanır. Müəyyən bir əməliyyatın təsnifatı, əsasən, əməliyyatı inkişaf etdirən insanların niyyət və planlarından asılıdır. Aktiv əldə edərkən, satış və ya uzun müddətli saxlama üçün məqsəd vacibdir. Eyni əməliyyat, menecerlərin planlarından və qərarlarından asılı olaraq çox fərqli şəkildə həyata keçirilə bilər.

Onlar qərarlarının necə ölçüldüyünü və maliyyə hesabatlarına daxil edildiyini bilə bilərlər. Nəticədə, idarə heyəti mühasiblərlə böyük bir əməkdaşlıq qurmalıdır. Müəyyən bir ölkədə mühasibat qaydaları və prinsipləri uzun müddət

ərzində formalaşmış müəyyən bir iqtisadi, sosial, hüquqi və təhsil sistemi ilə xarakterizə olunan müəyyən bir şəraitdə inkişaf etdirildiyi üçün vahid mühasibat sisteminin inkişaf etdirilməsinin qeyri-mümkün olduğu qənaətindədir. "İşgüzar dil" qaydaları və prinsiplərini birləşdirməyin yolu mühasibat uçotu sistemləri arasında fərqlərə səbəb olan amilləri müəyyənləşdirmək və standartlaşdırmaq üçün səy göstərməkdir. Arzu edilən bir vəziyyət, dünyadakı bütün ticarət qurumlarının maliyyə hesabatlarını vahid qaydalara uyğun hazırlamasıdır. O zaman qlobal bazarlardan gələn bütün siqnallar daha dəqiq şərh ediləcəkdir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Münasibətlərin bazar sisteminin səmərəli işləməsi, əsasən, səmərəli tədbirlərin və o cümlədən, gəlir və xərclər barədə məlumat əldə etməyin operativ metodlarının istifadəsi ilə əlaqədardır.

Təşkilatın iqtisadi səmərəliliyini, eyni zamanda iqtisadi münasibətlər subyektlərinin maliyyə dayanıqlığını artıran əsas amillərdən biri də maliyyə nəticəsidir. Qurumun fəaliyyətinin maliyyə nəticəsini təşkil edən əsas mühasibat uçotu obyektləri gəlir və xərclərdir. Təşkilatın gəlir və xərcləri ilə müqayisə edilməsindən yaranan fərq maliyyə nəticəsini formalaşdırır.

Həyata keçirilmiş nəzəri tədqiqatın xülasəsi, aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan verir.

Gəlirlər, təşkilatın kapitalının strukturunda fəaliyyət daxilində həyata keçirilən bir iqtisadi qurumun konkret hədəfli hərəkətləri nəticəsində müəyyən edilmiş mənbələrin axını ilə əlaqəli dəyişiklikləri əks etdirir.

Xərclər, gələcəkdə gəlir əldə edə bilsələr aktivlər ilə əlaqəli bir təşkilatın istifadə etdiyi vəsaitlərin məcmusudur.

Gəlir və xərclərin uçotu, malların satışının hər bir əməliyyatı, başa çatmış işlərin (xidmətlərin) müştərilərə çatdırılması üçün əldə olunan xərclərlə müqayisəni təmin edir. Beləliklə, eyni satış əməliyyatları üçün gəlir və xərcləri müqayisə etmək satışdan alınan maliyyə nəticəsini müəyyənləşdirməyə şərait yaradır.

Eyni zamanda baş mühasibə tövsiyə edirik:

- Şirkətdə gəlir və xərclərin uçotu daxili standartını yaratmaq. Yuxarıda göstərilən məlumatlar əsasında şirkətin uçotu və maliyyə hesabatlarında informasiyaların açıqlanması üzrə fəaliyyətinin maliyyə nəticəsinin dəyərinin formalaşdırılması;

- şirkətin mühasibat uçotundakı fəaliyyətinin maliyyə nəticəsinin dəyərinin formalaşması və mühasibat hesabatlarında müvafiq məlumatların açıqlanması barədə mühasibat məlumatlarının daxili auditini təşkil etmək.

Müəllif tərəfindən kommersiya qurumlarının fəaliyyətinin maliyyə nəticələrinin müəyyənləşdirilməsinə və formalaşmasına dair müxtəlif yanaşmaların birinci fəslində apardığı tədqiqat nəticəsində aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar:

- elmi ədəbiyyatda maliyyə nəticəsi təsərrüfat subyektinin fəaliyyətinin səmərəliliyinin ümumiləşdirici göstəricisi kimi qəbul edilir, ancaq müxtəlif müəlliflər bunu tədqiqat məqsədlərindən və nəzəri müddəaların praktik tətbiq istiqamətlərindən asılı olaraq şərh edirlər;

- maliyyə nəticələrinin formalaşdırılmasının və uçot və vergi məqsədləri üçün vahid hesabat formalarının hazırlanmasının əsas metodoloji prinsipləri Vergi Məcəlləsi, Təşkilatın gəliri və Təşkilatın xərcləri kimi Mühasibat Uçotu qaydalarında və hesabat dövrləri ilə ciddi şəkildə müəyyən edilir;

- mühasibat, o cümlədən də vergi uçotunda mənfəətin (zərərin) hesablanması üçün prioritet prinsip, ödənişdən asılı olmayaraq, hesabat dövründə tanınan gəlir və xərcləri əks etdirmək üçün hesablama metodundan istifadə etməkdir;

- hesabat dövrünün etibarlı maliyyə nəticəsini formalaşdırmaq üçün vergi bəyannamələri və maliyyə hesabatları tərtib edilərkən, çəkilən xərclərin əldə edilmiş gəlirə uyğunluğu tələbinə də əməl etmək lazımdır;

- mühasibat və vergitutma üçün istifadə edilən prinsip və metodların əhəmiyyətli dərəcədə üst-üstə düşməsinə baxmayaraq, gəlir və xərclərin təsnifatında və onların tanınması üçün tələblərdə maliyyə hesabatları tərtib edilərkən mənfəətdən faktiki olaraq ödənilmiş vergi məbləğindən asılı olaraq xalis mənfəətə düzəlişlərin edilməsinin zəruriliyi ilə müəyyən fərqlər mövcuddur.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. “Mühasibat uçotu haqqında IIQ”. 29 iyun 2004-cü il tarixli 716 sayılı AR Qanununun 4.1
2. 9 iyun 2004-cü il tarixli 716 sayılı AR-nın Qanununun 2.1.3 və 2.1.4 - Mühasibat uçotu haqqında IIQ.
3. Abbasov Q. Ə. (2009) Mühasibat uçotu nəzəriyyəsi, Dərslik, Bakı – 245 səh.
4. Abbasov Q.Ə (2019), Mühasibat uçotu tədris və metodiki vəsait.Bakı, Apastroff, - 319 səh.
5. Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartı (BMHS) 1 Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarının İlk Qəbulu.
6. Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartı (IAS) 1 "Maliyyə Hesabatlarının Təqdimatı (02.04.2013-cü il tarixli dəyişikliklə).
7. Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartı (IAS) 7 Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat (05.07.2013-cü il tarixli dəyişikliklə).
8. Cəfərov E.O., Abdullayeva F.Ə., Məmmədyarov M.C (2011), AR-da mühasibat uçotu sahəsində yeniliklərin aparılması, Maliyyə və uçot jurnalı, S. 9-24
9. Cəfərov E.O., Abdullayeva F.Ə., Məmmədyarov M.C (2011), Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartının tətbiqi üzrə bəzi nəzəri aspektlər, Maliyyə və Uçot jurnalı, N 7 S.9-31
10. Cəfərov, E. O (2011), Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının konseptual əsaslarının tətbiqi üzrə bəzi nəzəri aspektlər, Maliyyə və Uçot jurnalı.- №5 (227).- S.9-23.
11. Kommersiya təşkilatları üçün Maliyyə hesabatlarının təqdimatı haqqında 1 nömrəli milli mühasibat standartı (AR Maliyyə Nazirliyinin 18.04.06 2006-cı il tarixli 1-38 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmişdir).

12. Rzayev Q.R (2017), Beynəlxalq mühasibat uçotu standartları və maliyyə hesabatı, Bakı, Elm, 325 səh
13. Salahov Ə.S., Mehdiyev V.M (2016), Mühasibat uçotu Dərslik. Bakı, 3 sayılı Bakı mətbəəsi, 186 səh.
14. Səbzəliyev S.M (2013), Mühasibat (maliyyə) hesabatı. Bakı, UNEC, 385 səh.
15. Səbzəliyev S.M. (2003) Maliyyə hesabatı: formalaşması və təkmilləşdirilməsi problemləri, Bakı, "Elm", 409 səh.

Rus dilində

1. Алексеева А.И., Васильев Ю.В., Малеева А.В., Ушвицкий Л.И. (2016) Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности: Учебник / -М .: Кнорус, Финансы и статистика 3. Издание, переработанное и дополненное. С. 720.
2. Ануфриев В. Е. Учет основных средств, капитала и прибыли: инструкция. М .: Издательство «Бухгалтерия», - 112 с.
3. Артеменко, В.Г. (2016) Финансовый анализ / В. Артеменко, М. Беллендир. - Москва: Дело-Сервис. 152 с.
4. Астахов, В.П. (2016) Бухгалтерский (финансовый) учет. Шаг за шагом: обучение - практическое. пособие / В.П. Астахов. - Ростов н / д .: Феникс, 457 с.
5. Атаулов, Р.Р. Взаимосвязь качества продукции и финансовых показателей / Р.Р. Атаулов // Азимут научных исследований: экономика и управление. - 2015. - №4. - С. 1-11.
6. Бахолдина, И.В. (2013) Бухгалтерский учет и финансы: Учебник / И.В. Бахолдин, Н. Гольшева. - Москва: ФОРУМ. 320 с.

7. Беляков Д.С. (2016) Экономическая сущность и содержание сложного механизма управления затратами предприятия // Символ науки. - Нет 9-1. - С.19-25.

8. Богдашкин Ю.Н. Процесс формирования программ аудита. / Ю.Н. Богдашкин // Вестник Волжского университета. В.Н. Татишев. Сер. «Экономика». - 2017. - № 16. - Тольятти: Волжский университет имени В.Н. Татищева, 2017. - С. 312 - 319.

9. Булдашова Ю.В. Ключевые вопросы аудита в новых международных стандартах аудита для подготовки аудиторских отчетов / Ю.В. Булдашова // Аудиторские отчеты. - 2016. - №12 - С 14-25.

10. Васильева, Л.С. (2010) Финансовый анализ: [Текст]: / учебник Л.С. Васильева, М.В. Петровская. - М.: КНОРУС - С.202.

11. Великая, Э.Г. Индикаторы оценки эффективности организации / Э.Г. Великая, В. Чурко В.В. // Балтийский гуманитарный журнал. - 2016. - №2. - С. 57-61.

12. Голиков О.И., Адушева А.Ю. Практические аспекты разработки положения о тайне аудита хозяйствующего субъекта, оказывающего аудиторские услуги // В.Н. Вестник Волжского университета им. Татишев. - 2016. - Т. 2. №2. 2. - С. 79-84.

13. Егорова А.А. Сущность и характеристика финансового положения // Экономика. - 2016. - № 1 (10). - С.23-26.

14. Ефимова О.В. (2018) Финансовый анализ: современные инструменты для принятия экономических решений. М.: Омега-Л. С. 349.

15. Ефимова О.В. (2018) Финансовый анализ: современные инструменты для принятия экономических решений. М.: Омега-Л. С. 349.

16. Исмаилов Н.М. Стоимость организации учета и анализа финансовых результатов в усилении и увеличении экономического потенциала фирм (2013) / Экономика и власть - 265 с.

17. Калайда О. М., Калайда О. М., Пальчикова А. С.. Особенности составления финансовой отчетности в зарубежных странах / Бухгалтерский учет и статистика. - 2015- № 1 (17). - С. 19-24.

18. Камышанов П.И., Камышанов А.П. (2016) Финансовый учет. - М.: Омега-Л, - 607 с.

19. Анализ финансовой отчетности Карлин (на основе GAAP) / Карлин, МакМин Томас, Альберт. - М.: ИНФРА-М, 2015. 445 с.

20. Керимов В.Е. (2015) Бухгалтерский учет. - М.: Эксмо, 387 с.

21. Клишевич Н.Б. Институт экономики, управления и экологии Сибирского федерального университета Особенности методологии экономического анализа в организациях различных секторов народного хозяйства и форм собственности [http://www.gramota.net/materials/1 / 2009/9/27.html](http://www.gramota.net/materials/1/2009/9/27.html)

22. Когденко В.Г., Мельник М.В. (2016) Экономический анализ в аудите: Учебное пособие. Бирлик-Дана. - 543 с.

23. Копылова Е.К. Риск несоблюдения условий достоверности данных бухгалтерского учета и отчетности и оценки на этапе планирования аудита / Известия ИГЭА. - 2017. - № 1. 123 с.

24. Крылов С.И. (2016) Финансовый анализ, инструкции // Екатеринбург, Изд-во УрФУ, 162 с.

25. Крылов, Е. И. Власова, В. М. (2009) Анализ финансовых результатов предприятия: [Текст]: / Тренинг ГУАП. - СПб. - С. 63.

26. Кудашева В.А. (2012) Особенности финансовой отчетности в странах с континентальной моделью бухгалтерского учета / [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.rusnauka.com/1_NIO_2012/Economics/7_98688.doc.htm

27. Лазарева М.В. (2017) Разработка механизмов оптимизации затрат предприятия в условиях кризиса // Современные проблемы и тенденции

развития экономики и управления / Материалы международной научно-практической конференции. С. 24-30.

28. Лысов И.А., Колачева Н.В. Методы управления финансовыми результатами предприятия // Вестник НГИЭИ. - 2015. - № 1 (44). - С. 54-57.

29. Магомедова М. М. Маржинальный анализ финансовых результатов предприятия. <https://www.tyuiu.ru>

30. Манина Н. В., Николаева М. О. Зарубежный опыт учета и анализа финансовых результатов организации // Молодой ученый. - 2016. - Нет. — С.498-501. —URL <https://moluch.ru/archive/110/26651/>

31. Миллер, Мария, Анализ финансовых результатов в контексте МСФО / Применение (2015). - М.: Издательство LAP Lambert Academy. - 978 с.

32. Н.В. Войтоловский, А. Калинина, И. И. Мазурова. (2016) Комплексный экономический анализ предприятия / под ред. - СПб.: Питер - 576 с.

33. Никонова М.Ю. Особенности формирования финансовых результатов в МСФО и в местной практике // Современные тенденции в экономике и менеджменте: новый взгляд. 2016. - № 13-2. - С. 28-36.

34. Орлюк Н.Ю. Анализ несоответствий бухгалтерского учета доходов и расходов и налогового учета // 2016. - № 3 (104). - С. 37-41.

35. Оськина Ю. Н. Обзор методов анализа финансовых результатов / Ю.Н. Н. Оськина, Е.А. Баева // Социально-экономические явления и процессы. - 2017. - № 4 (050). - С. 126-130.

36. Пласкова Н.С. (2010) Экономический анализ [Текст]: учебник / Н.С. Пласков - 3-е издание, переработанное и дополненное. - М.: Эксмо, - С. 321.

37. Пястолов С. М. (2016) Анализ финансово-хозяйственной деятельности предприятия: Учебное пособие / С. М. Пястолов. - Издание 3-е, удалено. - М.: Издательский центр «Академия» - 336 с.

38. Рахимкулова Д.Р. Экономические особенности и методы анализа финансовых результатов // Аллея науки. 2016. № 4. С. 473-476.

39. Рахимкулова Д.Р. Экономические особенности и методы анализа финансовых результатов // Аллея науки. 2016. № 4. С. 473-476.
40. Савицкая Г.В. (2018) Анализ хозяйственной деятельности предприятия: Учебник. -М.: ИНФРА-М. С. 536.
41. Савицкая, Г. В. (2011) Анализ хозяйственной деятельности предприятия [Текст] / Г. В. Савицкая. Минск: ООО «Новое знание», 2011. С. 258
42. Савицкая, Г. В. (2019) Анализ хозяйственной деятельности предприятия: [Текст]: Учебное пособие / Г. В. Савицкая. - 4-е изд. поправил и добавил. - Минск: Новые знания. - С. 490.
43. Садыгова Ш.Е., Ходос Д.В. Понятие, сущность и значение финансовых результатов предприятия // Научно-образовательный потенциал молодежи в решении актуальных проблем XXI века, 2016. № 5. С. 117-120.
44. Самотаев А.А., Дорошенко Ю.А. Системный подход к анализу финансовой деятельности организаций // Вестник Новосибирского государственного аграрного университета, 2015. № 1 (34). С. 158-166
45. Самотаев А.А., Дорошенко Ю.А. Системный подход к анализу финансовой деятельности организаций // Вестник Новосибирского государственного аграрного университета, 2015. № 1 (34). С. 158-166
46. В. В. Сафоненко. Финансовый отчет составляет основу базы данных для анализа финансовых результатов предприятия // Образование без границ и наука: социальные и гуманитарные науки, 2016. № 5. с. 91-95.
47. В. В. Сафоненко. Финансовый отчет является основой базы данных для анализа финансовых результатов предприятия // Образование без границ и наука: социально-гуманитарные науки, 2016. № 5. С. 91-95.
48. Соколов А.А., Никишина К.Е. Финансовые результаты предприятия как объект оценки и анализа / Сборник научных статей по результатам Международной научно-практической конференции, № 4, Казань, 2017. 237с. /<http://izron.ru>

49. Пути улучшения финансовых результатов предприятия Запольских Ю.В. А., Мухаметьянова Г.В. / Экономические науки, №55-3, 28.11.2016, НоваИнфо.Ру <https://novainfo.ru>

50. Тимонина А.С., Плахов А.В. Анализ и пути улучшения финансовых результатов сельскохозяйственного предприятия (на примере ОАО «Новодеревеньковсксельхозтехника») // Молодой ученый. - 2016. - №12.5. - ИЗ. 77-79. —URL <https://moluch.ru/archive/116/31644/> (дата обращения: 29 марта 2018 г.).

51. Тиксонова А.Ю., Курбанаева Л.Х. Анализ отчета о прибылях и убытках предприятия как важнейший этап анализа финансовой устойчивости // Традиции и инновации в современной науке Материалы XVI Международной научно-практической конференции, 2016. с. 346-347.

52. Токарева А.А. Обзор существующих методов анализа финансовых результатов организации (сравнительные особенности) // Наука и общество в современных условиях, 2016. № 1 (4). С. 158-164.

53. Хорева И.В., А.А. Ващенко, (2016) Управление финансовой устойчивостью и платежеспособностью организации // Экономика. Образование. Верно. Научные исследования состояния и развития современного общества Сборник научных статей по материалам Международной научно-практической конференции. Отредактировано. С. 332-337

54. Чуев, И. Н. (2019) Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности: М.: Издательско-торговая компания «Дашков и К°». - S.210

55. Ю. И. Сигидова и проф. А.И. Трубилин. (2015) Бухгалтерская (финансовая) отчетность: инструкция / - Москва: ИНФРА-М. - 366 с.

ƏLAVƏLƏR

Əlavə 1:

Cədvəl 10: Hesablar Planında Bölmə 6 "Gəlirlər"

6	GƏLİRLƏR				
	60		Əməliyyat gəliri		
		601	Satış		
		602			
		603	Satılmış malların qaytarılması və endirimi		
	61				
		611	Endirimlər təmin olunur		
	62				
		621	<u>Fəaliyyətin dayandırılmasından yaranan gəlirlər</u>		
	63		Maliyyə gəlirləri		
		631	<u>Maliyyə gəlirləri</u>		
	64		Fövqəladə gəlirlər		
		641	<u>Fövqəladə gəlirlər</u>		

Mənbə: muhasib.az

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: "Təşkilatın gəliri" uyğun olaraq gəlirin tanınma xüsusiyyətləri (hesablama metodu).....	32
Cədvəl 2: "Bazarstore" MMC pərakəndə ticarət müəssisəsində balansın likvidliyini xarakterizə edən göstəricilər.....	35
Cədvəl 3: "Bazarstore" MMC pərakəndə ticarət müəssisəsində təşkilatın ödəmə qabiliyyətinin təhlili.....	36
Cədvəl 4: "Bazarstore" MMC-də maliyyə sabitliyini xarakterizə edən göstəricilər.....	38
Cədvəl 5: "Bazarstore" MMC-nin 2017-2019-ci illər üçün maliyyə və iqtisadi fəaliyyətinin əsas göstəriciləri (min manat).....	39
Cədvəl 6: "Bazarstore" MMC-də əmlak vəziyyətinin təhlili.....	40
Cədvəl 7: "Bazarstore" MMC-nin maliyyə mənbələrinin təhlili.....	42
Cədvəl 8: Mənfəətlər (Zərərlər) hesabı.....	59
Cədvəl 9: Direktorlar şurasının səhmdarlara dividend ödənişi.....	59
Cədvəl 10: Hesablar Planında Bölmə 6 "Gəlirlər".....	78
Cədvəl 11: Hesablar Planında Bölmə 6 "Xərclər".....	61
Cədvəl 12: Hesablar Planı Bölmə 3 "Kapital".....	62

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 1: Xərclərin maddi fəaliyyətlər üzrə qruplaşdırılması.....	18
---	----